

A decorative graphic element consisting of a horizontal grey bar that ends in a black square on the right. A vertical grey bar extends downwards from the black square.

ДОКЛАД НА ЕКРН ЗА БЪЛГАРИЯ

(четвърти мониторингов цикъл)

Страсбург, 20 юни 2008 г.

Публикуван на 24 февруари 2009 г.



ECRI Secretariat
Directorate General of Human Rights and Legal Affairs
Council of Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0) 388 41 29 64
Fax: + 33 (0) 388 41 39 87
E-Mail: combat.racism@coe.int

www.coe.int/ecri

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	5
РЕЗЮМЕ	7
КОНСТАТАЦИИ И ПРЕПОРЪКИ	11
I. НАЛИЧИЕ И ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРАВНИ РАЗПОРЕДБИ	11
МЕЖДУНАРОДНИ ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ.....	11
КОНСТИТУЦИЯ.....	12
ЗАКОН ЗА ВЕРОИЗПОВЕДАНИЯТА.....	14
НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО	15
АНТИДИСКРИМИНАЦИОННО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО	16
АНТИДИСКРИМИНАЦИОННИ ОРГАНИ И ДРУГИ ИНСТИТУЦИИ	17
II. ДИСКРИМИНАЦИЯ В РАЗЛИЧНИ ОБЛАСТИ	19
ОБРАЗОВАНИЕ	19
ЗАЕТОСТ	23
ЖИЛИЩА.....	25
ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ	26
ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ.....	28
III. УЯЗВИМИ/ЦЕЛЕВИ ГРУПИ	29
РОМИ.....	29
ТУРЦИ.....	30
МАКЕДОНЦИ.....	32
ПОМАЦИ	33
IV. РАСИЗМЪТ В ПУБЛИЧНОТО СЛОВО	33
МЕДИИ.....	33
ПОЛИТИЧЕСКО СЛОВО	34
V. РАСИСТКО НАСИЛИЕ	35
VI. ИЗОСТРЯНЕ НА ОБЩЕСТВЕНОТО СЪЗНАНИЕ	36
VII. АНТИСЕМИТИЗЪМ	36
VIII. ПРИЕМАНЕ И СТАТУС НА ЛИЦАТА, НЯМАЩИ ГРАЖДАНСТВО	37
ЛИЦА, ТЪРСЕЩИ УБЕЖИЩЕ, И БЕЖАНЦИ.....	37
ИМИГРАНТИ	39
IX. ПОВЕДЕНИЕ НА СЛУЖИТЕЛИТЕ НА ПРАВООХРАНИТЕЛНИТЕ ОРГАНИ	40
X. МОНИТОРИНГ НА РАСИЗМА И РАСОВАТА ДИСКРИМИНАЦИЯ	43
XI. ОБУЧЕНИЕ И ПОВИШАВАНЕ НА ОБЩЕСТВЕНОТО СЪЗНАНИЕ	43
ПРЕПОРЪКИ ЗА МЕЖДИННО ПРОСЛЕДЯВАНЕ	45
БИБЛИОГРАФИЯ	47

ВЪВЕДЕНИЕ

Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) е орган на Съвета на Европа. Тя е независим орган за мониторинг на човешките права, специализиран във въпроси, свързани с расизма и нетолерантността. Съставена е от независими и безпристрастни членове, избрани въз основа на техния морален авторитет и признат експертен опит в работата им по въпросите на расизма, ксенофобията, антисемитизма и нетолерантността.

В рамките на своите уставни задължения ЕКРН осъществява мониторинг по страни, като анализира положението във всяка от държавите-членки във връзка с расизма и нетолерантността и изготвя идеи и предложения за решаване на набелязаните проблеми.

Мониторингът по страни на ЕКРН разглежда всички държави-членки на Съвета на Европа на равно основание. Работи се на цикли от 5 години, като се обхващат 9-10 страни годишно. Първата поредица от доклади бяха приключени в края на 1998 г., втората поредица - в края на 2002 г., а третата поредица – в края на 2007 г. През януари 2008 г. започна работата по четвъртата поредица от доклади.

Работните методи за изготвяне на докладите включват анализи на документация, контактено посещение в съответната страна, а след това, поверителен диалог с националните власти.

Докладите на ЕКРН не са резултати от разследвания или от свидетелски показания. Те представляват анализи, основани на голямо количество информация, събрана от разнообразни източници. Документалните проучвания се основават на значителен брой национални и международни писмени източници. Посещението *in situ* дава възможност за пряка среща със заинтересуваните кръгове (правителствени и неправителствени) с оглед събирането на подробна информация. Процесът на поверителен диалог с националните власти предоставя възможност на последните да предложат, ако считат това за необходимо, поправки към проектодоклада, с цел да бъдат коригирани всички евентуални фактически грешки, които докладът би могъл да съдържа. След приключването на диалога националните власти могат, ако желаят това, да поискат техните гледни точки да бъдат приложени към окончателния доклад на ЕКРН.

Четвъртата поредица от доклади по страни се съсредоточава върху изпълнението и оценката. Те проверяват до каква степен са били следвани основните препоръки на ЕКРН от предходните доклади и включват оценка на приетите политики и взетите мерки. В тези доклади се съдържа и анализ на нови аспекти на развитие в посочената страна.

Изисква се приоритетно изпълнение на редица конкретни препоръки, подбрани измежду направените в новия доклад от четвъртата поредица. Не по-късно от две години след публикуването на този доклад ЕКРН ще въведе процес на междинно проследяване по тези конкретни препоръки.

Настоящият доклад е изготвен от ЕКРН на нейна собствена и пълна отговорност. Той обхваща събитията до 20 юни 2008 г.; развитието след тази дата не е включено в анализа и не е взето предвид в направените от ЕКРН заключения и препоръки.

РЕЗЮМЕ

След публикуването на 27 януари 2004 г. на Трети доклад на ЕКРН за България бе отбелязан напредък в редица области, обхванати от доклада.

Един аспект на напредък по отношение на работата на ЕКРН е приемането на Закона за защита от дискриминация, който влезе в сила през 2004 г. Този закон забранява дискриминацията на основание, *inter alia*, на раса, религия, етнически или национален произход и националност. Той обхваща, освен други области, образованието и заетостта, урежда създаването на Комисия за защита от дискриминация и предвижда правомощията и задълженията на тази комисия. ЕКРН отбелязва, че законът за защита от дискриминация най-общо съответства на международните и европейски стандарти в областта на защитата от расова дискриминация. Освен това следва да се отбележи, че българските съдилища прилагат този закон все по-често, по-специално в случаите на дискриминация срещу роми. Комисията за защита от дискриминация, която функционира от ноември 2005 г., има правомощията да приема жалби съгласно Закона за защита от дискриминация и да налага глоби при нарушения на този закон. Тя също може да дава препоръки на юридически лица и правителствени служби. Най-общо казано, Комисията извършва добре дейността си и неправителствените организации изразиха задоволството си от нея. Като приоритет Комисията възнамерява да открие местни служби, така че достъпът на хората, желаещи да се обърнат за помощ към нея, да бъде улеснен.

След Третия доклад бе създаден Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства към Министерство на образованието и науката за борба с фактическата сегрегация на децата роми в училищата. През 2005 г. България се присъедини към програмата „Десетилетие на ромското включване 2005-2015“ и в този контекст бяха изготвени програми в областта на образованието, заетостта, жилищата и здравеопазването за разрешаване на проблемите, срещани от тази група. Бяха набрани медиатори роми в областите на заетостта и здравеопазването. Въведена бе схема за обучение на учители, освен за друго, за работа с деца роми за по-доброто им интегриране в училищната образователна система. В областта на здравеопазването българските власти са предприели мерки за изготвяне на общ преглед на положението на ромите в тази област. През 2006 г. е създадена Национална програма за ограмотяване и квалификация на роми, в която през 2007 г. са взели участие около 2000 роми. След Третия доклад ЕКРН отбеляза, че е налице напредък в интеграцията на турците в политическия живот. Така днес редица турци заемат важни правителствени постове.

Приемането на Закон за правната помощ и създаването на Национално бюро за правна помощ представляват напредък, който заслужава да бъде отбелязан в областта на достъпа до правосъдие, по-специално за етническите малцинства. В сектора на медиите бе изготвен етичен кодекс от професионалисти в тази област, който забранява посочване на раса, цвят, религия или етнически произход на хората, освен ако това не е важен фактор. Медийните професионалисти също така създадоха два органа, предназначени да приемат жалби относно радио- и телевизионни програми. През 2005 г. българските власти приеха Национална програма за интеграция на бежанците, с която на последните се предлагат курсове за езиково обучение и образователна помощ. Бе изготвен етичен кодекс за служители на правоохранителните органи. Освен това Законът за Министерството на вътрешните работи, който влезе в сила на 1 май 2006 г., урежда по-строго използването на огнестрелно оръжие от служители на полицията. Тези мерки трябва да осигурят допълнителна защита срещу прекомерната употреба на огнестрелно оръжие, по-специално срещу роми.

ЕКРН приветства тези положителни достижения в България. Същевременно въпреки постигнатия напредък някои въпроси продължават да дават основания за загриженост.

Редица препоръки от Третия доклад на ЕКРН не са изпълнени или са само частично изпълнени. Разпоредбите на Наказателния кодекс относно расистките престъпления се прилагат много рядко, а властите все така трябва да следят по-внимателно за наказване на лица и групи, взели участие в подобни престъпления. Що се отнася до изпълнението на Закона за защита от дискриминация, засилването на мерките, предприети за осигуряване на първоначално и вътрешно обучение по въпроси на расовата дискриминация, би помогнало на съдиите да прилагат закона по-ефективно. Законът за вероизповеданията би могъл да се приведе в по-пълно съответствие с член 9 от Европейската конвенция за правата на човека, както Парламентарната асамблея на Съвета на Европа отбеляза в своята Резолюция 1390 (2004), приета на 7 септември 2004 г.

Схемите, разработени от властите за подобряване на положението на ромите в различни области (работа, образование, жилища, здравеопазване), трябва да бъдат прилагани по-активно и да получават повече човешки и финансови ресурси от правителството. Например бе отбелязано, че мерките в тези области често се предприемат в контекста на проекти PHARE и последващи инициативи на НПО. Все още е необходимо да бъде въведена политика, изготвена специално за намаляване на броя на децата роми, изпращани неоснователно в учреждения за деца с увреждания или в помощни центрове, а мерките, предприемани досега в тази насока, следва да бъдат продължени. Необходимо е да бъдат направени и допълнителни стъпки към по-добро интегриране на турците и помаците в обществото, по-специално в областите на образованието и заетостта. Колкото до македонците, все още е необходимо да бъде въведен диалог между техните представители и българските власти за разрешаване на проблемите, които срещат членовете на тази група.

Необходимо е да се предприемат мерки за преследване и наказване на лицата, публикуващи расистки статии в пресата. Обществеността трябва да бъде осведомявана по проблемите на расизма и нетолерантността, така че с тези явления да се води борба. Необходимо е изготвянето на дългосрочна политика за борба с прояви на антисемитизма във всички области, по-специално чрез необходимите правни мерки. В областта на защитата на лицата, търсеци убежище, и на бежанците е необходимо да бъдат построени повече центрове за прием, така че да не се допуска настаняването на тези лица в центрове за задържане на чужденци, получили заповед за депортиране. Необходимо е да се предприемат още мерки за бързо разследване на съобщения за расистки прояви от страна на полицията, по-специално срещу роми и видими малцинства. Властите трябва също да проследят за това всички служители на полицията, виновни за подобни деяния, да бъдат наказани. Все още предстои изграждането на система за събиране на етнически данни за по-доброто преценяване на положението на етническите малцинства, така че да могат да бъдат разработени политики за намиране на трайно решение на проблемите, с които те се срещат в различни области (образование и заетост).

В този доклад ЕКРН препоръчва на българските власти да предприемат по-нататъшни действия в редица области.

ЕКРН препоръчва на България да ратифицира колкото се може по-скоро Протокол № 12 към Европейската конвенция за правата на човека (Конвенцията), който според ЕКРН е от първостепенна важност в борбата срещу расовата дискриминация на национално равнище. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да следят за това расистките престъпления да бъдат надлежно санкционирани в съответствие с Наказателния кодекс. Освен това

ЕКРН им препоръчва да продължават да повишават общественото съзнание за нуждата от това сред представителите на съдебната власт. Като отбелязва за сведение факта, че Законът за защита от дискриминация се прилага непоследователно, ЕКРН препоръчва на българските власти да засилят първоначалното и вътрешното обучение за съдиите по въпроси на расовата дискриминация и по-специално по разпоредбите на този закон, а също така да осигурят същото обучение за прокурорите, и изисква приоритетно изпълнение на тази препоръка през следващите две години. ЕКРН препоръчва същата възможност да бъде предоставена и на адвокатите. Освен това ЕКРН препоръчва да се осигурят на Комисията за защита от дискриминация достатъчно човешки и финансови ресурси за откриване и управление на местни служби, и изисква приоритетно изпълнение на тази препоръка през следващите две години. ЕКРН също така препоръчва на българските власти да осигурят спазване без всякаква дискриминация на член 11 от Конвенцията, който засяга, освен други, свободата на сдружаването.

Във връзка с мерките, предприети за интегриране на ромите в областите на образованието, заетостта, здравеопазването и жилищата, ЕКРН препоръчва на българските власти да поемат по-често инициативи съвместно с НПО, които действат в тази област, и да осигурят достатъчно ресурси за изпълнение на тези мерки. В областта на образованието ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да продължават и да засилват процеса на интегриране на децата роми в обикновени училища с оглед насърчаването на социалното многообразие, и изисква приоритетно изпълнение на тази препоръка през следващите две години. Що се отнася до медиите, ЕКРН препоръчва на българските власти да осигурят човешките и финансови ресурси, необходими на Съвета за електронни медии, така че неговите членове да осъзнават по-добре въпросите, свързани с расизма. Тя също така им препоръчва да предприемат мерки за санкциониране на служители на медиите, които подбуждат към расова омраза. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да предприемат такива мерки и срещу политици, които произнасят расистки и/или ксенофобски речи или коментари. Тя също така им препоръчва да организират кампании, които да повишават общественото съзнание сред широката публика за тежестта на расовите престъпления. ЕКРН също препоръчва да се насърчават потърпевшите да подават жалби.

ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да предприемат мерки за борба срещу всички форми на антисемитизъм, както се препоръчва в Обща политическа препоръка № 9 относно борбата срещу антисемитизма. Тя също така им препоръчва да продължат чрез закона да засилват защитата в тази насока на лицата, търсещи убежище, по-специално в консултации с Върховния комисариат за бежанците на Организацията на обединените нации. В настоящия доклад ЕКРН предлага редица препоръки във връзка с правоохранителните органи и привлича вниманието на българските власти към своята Обща политическа препоръка № 11 за борба с расизма и расовата дискриминация в рамките на поддържането на реда, по-специално с оглед на расовото профилиране, разследванията на съобщения за расова дискриминация, прекомерна употреба на сила и набиране като служители на членове на етнически малцинства, например роми. ЕКРН също така изтъква важността на събирането на етнически данни и осигурява насоки за осъществяването му.

КОНСТАТАЦИИ И ПРЕПОРЪКИ

I. Наличие и изпълнение на правни разпоредби

Международни правни инструменти

1. В своя Трети доклад ЕКРН настоятелно препоръчва на България да ратифицира във възможно най-кратки срокове Протокол № 12 към Европейска Конвенция за правата на човека, Конвенцията за престъпленията в киберпространството и Допълнителния протокол към нея относно криминализирането на деяния от расистко или ксенофобско естество, извършени посредством компютърни системи, както и Европейската конвенция за участието на чужденци в обществения живот на местно равнище.
2. ЕКРН отбелязва, че България не среща принципни проблеми във връзка с ратифицирането на Протокол № 12 към Европейска Конвенция за правата на човека. Българските власти обаче считат, че като цяло Законът за защита от дискриминация¹ обхваща всички въпроси, поставени в Протокола, и не планират да ратифицират последния в близко бъдеще. ЕКРН припомня, че Протокол № 12 е един от най-важните международни инструменти за борба с расовата дискриминация и неговото ратифициране ще допринесе за по-ефективна борба с това явление на национално равнище.
3. ЕКРН отново препоръчва на България да ратифицира във възможно най-кратки срокове Протокол № 12 към Европейска Конвенция за правата на човека.
4. България ратифицира Конвенцията за престъпленията в киберпространството на 7 април 2005 г. и уведоми ЕКРН, че няма принципни възражения срещу ратифицирането на Допълнителния протокол към нея относно криминализирането на деяния от расистко или ксенофобско естество, извършени посредством компютърни системи. Конвенцията за участието на чужденци в обществения живот на местно равнище още не е ратифицирана.
5. След Третия доклад на 1 юли 2003 г. влезе в сила Международната конвенция за защита на правата на всички работници-мигранти и членовете на техните семейства. Българските власти уведомиха ЕКРН, че тази конвенция още не е в техния дневен ред, но че те разглеждат всички конвенции в тази област и очакват обща позиция по въпроса от страна на Европейския съюз.
6. ЕКРН препоръчва на България да ратифицира Допълнителния протокол към Конвенцията за престъпленията в киберпространството относно криминализирането на деяния от расистко или ксенофобско естество, извършени посредством компютърни системи, Конвенцията за участието на чужденци в обществения живот на местно равнище и Международната конвенция за защита на правата на всички работници-мигранти и членовете на техните семейства.

¹ За повече информация вж. по-долу „Антидискриминационно законодателство“.

Конституция

7. След Третия доклад на ЕКРН българската Конституция бе изменена, като новите изменения влязоха в сила на 1 януари 2008 г. Венецианската комисия излезе със становище² по тези изменения, в което счита, че думата „гражданин“, която според Конституцията означава всички лица, за които се прилага Конституцията, следва да бъде заменена с еквивалентната дума „всеки“, така че да бъде избегната всякаква двусмисленост в това отношение. Комисията посочи съответните членове³, които включват член 6, параграф 2 (право на равенство) и член 122, параграф 1 (право на защита). Комисията също така застъпи виждането, че е за предпочитане дефиницията на понятието „гражданство“ в смисъла на „българско гражданство“ (член 25) да не се включва в главата, посветена на основните права⁴, тъй като това създава погрешното впечатление, че само гражданите на страната имат достъп до тези права⁵.
8. Венецианската комисия счита, че изключването на чужденците от местните избори (член 42, параграф 1), дори и когато са дългосрочно пребиваващи в страната, следва да се преразгледа⁶. Комисията препоръча на българските власти да проследят за това Конституцията изрично да вземе под внимание правата на малцинствата, вместо да разчита само на общата норма за недискриминиране. Тя им препоръча да внесат изменения в някои разпоредби относно малцинствата⁷, като смекчат тяхната формулировка, така че да изразяват по-голяма откритост към малцинствата и на езика на Конституцията⁸. Комисията заключи, *inter alia*, че правата на лица, принадлежащи към национални малцинства, трябва да са по-ясно защитени на конституционно равнище⁹.
9. Българските власти изтъкнаха, че съгласно член 5, параграф 4 от Конституцията „[м]еждународните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за Република България, са част от вътрешното право на страната. Те имат предимство пред тези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат“.
10. ЕКРН препоръчва на българските власти да утвърдят защитата на правата на националните и етническите малцинства по по-ясен начин в Конституцията, като вземат под внимание, *inter alia*, препоръките на Венецианската комисия при всяко бъдещо ревизиране.

² Вж. *Становище № 444/2007* на Европейската комисия за демокрация чрез право (Венецианска комисия), CDL(2008)004, 31 март 2008 г.

³ Пак там, параграф 57.

⁴ Глава 2 – Основни права и задължения на гражданите.

⁵ Вж. *Становище № 444/2007* на Европейската комисия за демокрация чрез право (Венецианска комисия), CDL(2008)004, 31 март 2008 г, параграф 58.

⁶ Пак там, параграф 61.

⁷ Член 1, параграф 3, който постановява, че никоя част от народа не може да си присвоява осъществяването на народния суверенитет, член 2, който забранява възможността за автономни териториални образувания, член 3, съгласно който официалният език в републиката е българският, и член 26, който се отнася най-общо до правата на чужденците и на българските граждани.

⁸ Вж. *Становище № 444/2007* на Европейската комисия за демокрация чрез право (Венецианска комисия), CDL(2008)004, 31 март 2008 г, параграф 66.

⁹ Пак там, параграф 91.

11. В своя Трети доклад във връзка с член 11, параграф 4¹⁰ от Конституцията, съдържащ ограничения за създаването на политически партии, *inter alia*, на етническа, расова или верска основа, ЕКРН насърчи българските власти да осигурят спазване без всякаква дискриминация на принципа на свобода на сдружаването, както той е постановен в член 11 на Европейска Конвенция за правата на човека (ЕКПЧ).
12. Съгласно Решение № 4 на Конституционния съд от 21 април 1992 г. Конституцията на Република България същевременно признава съществуването на религиозни, езикови и етнически различия, респ. на носители на такива различия.
13. В посоченото по-горе становище обаче с оглед на член 11, параграф 4 от Конституцията Венецианската комисия изразява своята загриженост от възможността подобни разпоредби да се използват за възпрепятстване на езикови, етнически или религиозни групи да се организират изобщо¹¹.
14. В Решение на Европейския съд по правата на човека по молба, подадена от Обединената македонска организация „Илинден“¹² във връзка с отказа на българските съдилища да я регистрират, Съдът се произнесе, че този отказ не съответства на преследваните цели¹³ и съответно застъпи позицията, че е налице нарушение на член 11 от Европейската конвенция за правата на човека¹⁴. Във връзка с това ЕКРН отбелязва, че тази група още не е регистрирана.
15. В посоченото по-горе Решение Съдът също така заявява, че докато в контекста на член 11 често се е позовавал на основополагащата роля на политическите партии за осигуряване на плурализъм и демокрация, сдруженията, образувани за други цели, включително тези за търсене на етническа идентичност, също са важни за доброто функциониране на демокрацията. Според Съда плурализмът се опира и на действителното признаване и зачитане на многообразието и динамиката, *inter alia*, на културните традиции, етническите и културни идентичности и религиозните вярвания¹⁵.
16. ЕКРН препоръчва на българските власти да осигурят спазване без всякаква дискриминация и прилагане съгласно съответната съдебна практика на Европейския съд по правата на човека на принципа на свобода на сдружаването, както той е постановен в член 11 на Европейската Конвенция за правата на човека.

¹⁰ Съгласно член 11, параграф 4 от българската Конституция не могат да се образуват политически партии на етническа, расова или верска основа, както и партии, които си поставят за цел насилствено завземане на държавната власт.

¹¹ Вж. *Становище № 444/2007* на Европейската комисия за демокрация чрез право (Венецианска комисия), CDL(2008)004, 31 март 2008 г, параграф 64.

¹² Вж. *Обединена македонска организация „Илинден“ и др. срещу България*, молба № 59491/00, 19 януари 2006 г.

¹³ Пак там, параграф 82.

¹⁴ За повече информация относно решенията на Съда във връзка с тази организация вж. още *Станков и Обединена македонска организация „Илинден“ срещу България*, молби № 29221/95 и 29225/95, ЕСПЧ 2001-IX, и *Обединена македонска организация „Илинден“ и Иванов срещу България*, молба № 44079/98, 20 октомври 2005 г.

¹⁵ Вж. *Обединена македонска организация „Илинден“ и др. срещу България*, молба № 59491/00, 19 януари 2006 г., параграф 58.

Закон за вероизповеданията

17. В своя Трети доклад ЕКРН препоръча на българските власти да проследят за спазването при всякакви обстоятелства на член 9 от Европейската Конвенция за правата на човека относно свободата на вероизповеданието, като се взема предвид съответната съдебна практика на Европейския съд по правата на човека.
18. Създадена бе Дирекция „Вероизповедания“, която да дава становища на Софийския градски съд, когато той разглежда заявления за регистрация на религиозни групи в съответствие със Закона за вероизповеданията от 2002 г. Властите уведомиха ЕКРН, че становището на Дирекция „Вероизповедания“ не е обвързващо за съда. Те също така посочиха, че за периода 2003-2008 г. са регистрирани 98 вероизповедания. Като цяло изглежда процедурата за регистриране на вероизповедания, която им дава възможност да получат статута на юридически лица, функционира добре. Същевременно някои проблеми, свързани с регистрацията на местни клонове на вече регистрирани на национално равнище вероизповедания, все още се нуждаят от решение. Във връзка с това властите уведомиха ЕКРН, че регистрацията на местно равнище не е задължителна и че тя зависи от устава на религиозната общност, такъв, какъвто е внесен в Софийския градски съд. Те заявиха, че ако в устава се предвиждат местни клонове, то вероизповеданията трябва да се регистрират на местно равнище. Неправителствените организации обаче считат, че такава регистрация не е необходима.
19. В Конституционния съд са внесени жалби, оспорващи конституционността на член 7 и член 10 от Закона за вероизповеданията (за ограничения на свободата на вероизповеданията и за особената роля на Православната църква). Властите уведомиха ЕКРН, че Съдът се е произнесъл по въпроса за Православната църква, регистрирана без да се подчинява на процедурата, изисквана за останалите вероизповедания, че държавата има право да приема разпоредби за преференциална система на придобиване статут на юридическо лице, стига спрямо религиозните общности да има еднакво третиране. Във връзка с това ЕКРН би искала да обърне внимание на властите на Резолюция 1390 (2004)¹⁶, приета от Парламентарната асамблея на Съвета на Европа на 7 септември 2004 г. Като признава, че Законът за вероизповеданията представлява важна стъпка напред в сравнение със Закона за изповеданията от 1949 г., тъй като признава, *inter alia*, свободата на вероизповеданията като основно право, заявява, че всички религии са свободни и равноправни, и утвърждава отделянето на църквата от държавата, Парламентарната асамблея направи редица препоръки във връзка със Закона за вероизповеданията, включително по член 7 и член 10, и призова властите да обмислят как да приведат закона в още по-голямо съответствие с Европейската конвенция за правата на човека. ЕКРН също така припомня съдебната практика на Съда във връзка със съответствието с член 9 от Европейската конвенция за правата на човека¹⁷.
20. Властите уведомиха ЕКРН, че съгласно Закона за вероизповеданията насърчаването на религиозната толерантност не спада към дейностите на Дирекция „Вероизповедания“. Дирекцията обаче съобщи на ЕКРН, че се стреми успоредно с другите си задачи да насърчава диалога между вероизповеданията. Властите също така уведомиха ЕКРН, че са

¹⁶ Вж. <http://assembly.coe.int/documents/adoptedtext/ta04/fres1390.htm>

¹⁷ Вж., *inter alia*, *Висшият духовен съвет на мюсюлманската общност срещу България*, молба № 39023/97, 16 декември 2004 г.

наблюдавани случаи на религиозна нетолерантност в медиите¹⁸, по-специално на местно равнище. Същевременно според източници от гражданското общество изглежда е възможно да бъдат предприети по-нататъшни стъпки за насърчаване на религиозната толерантност в обществото, тъй като в него съществува известна нетолерантност, по-специално към мюсюлманите¹⁹. Българските власти уведомиха ЕКРН, че със съдействието на Дирекция „Вероизповедания“ на 11 август 2008 г. е създаден Национален съвет на религиозните общности в България. Измежду целите на този съвет са запазването на мирни отношения между вероизповеданията в България и премахване на евентуални прояви на нетолерантност.

21. ЕКРН препоръчва на българските власти да продължават с процеса на изменения на Закона за вероизповеданията, за да осигурят спазването при всякакви обстоятелства на член 9 от Европейската Конвенция за правата на човека относно свободата на вероизповеданието, като се взема предвид съответната съдебна практика на Европейския съд по правата на човека.

Наказателно право

22. В своя Трети доклад ЕКРН препоръчва на българските власти да добавят в Наказателния кодекс разпоредба, която изрично да постановява, че расистката мотивация при всяко обичайно престъпление представлява отегчаващо вината обстоятелство. ЕКРН също така припомни на българските власти да превърнат в приоритет наказателното преследване на расистки и ксенофобски престъпления и да събират и публикуват точни данни и статистики в тази област.

23. Властите уведомиха ЕКРН, че не съществува законова разпоредба, която да постановява, че расистката мотивация при престъпление представлява отегчаващо вината обстоятелство. Те обаче посочиха, че макар и в Наказателния кодекс да няма изрична разпоредба да се взема под внимание расистката мотивация при престъпление, в неговата Обща част се постановява, че когато съдът произнася присъдата, той следва да вземе под внимание, *inter alia*, подбудите за извършване на деянието²⁰. Те също така заявиха, че много малко наказателни преследвания са възбудени по Наказателния кодекс. Съответните разпоредби са в член 162 (забраняващ подбуждането към расова омраза), член 163 (забраняващ насилие с расистки подбуди), член 164 (забраняващ проповядването на омраза на религиозна основа) и член 165 (забраняващ нападения на религиозна основа). Властите уведомиха ЕКРН, че не получават оплаквания за расистки деяния. Те също така заявиха, че сред представителите на съдебната власт не се наблюдава недостатъчно обществено съзнание за въпросите, свързани с расистки престъпления. НПО обаче отбелязаха, че властите не се отнасят с цялото необходимо внимание към наказателното преследване на лица, извършващи расистки престъпления.

24. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да следят за надлежно санкциониране на расистките престъпления в съответствие със закона. Тя също така им препоръчва да продължат да насърчават общественото съзнание за това сред представителите на съдебната власт и да проследят за прилагането на закона при необходимост.

¹⁸ За повече информация за медиите вж. „Расизмът в публичното слово“.

¹⁹ Вж. „Уязвими/целеви групи“ за повече информация.

²⁰ Член 54, параграф 1.

25. ЕКРН отново препоръчва на българските власти да добавят в Наказателния кодекс разпоредба, която изрично да постановява, че расистката мотивация при всяко обичайно престъпление представлява отегчаващо вината обстоятелство.

Антидискриминационно законодателство

26. В своя Трети доклад ЕКРН препоръча Законът за защита от дискриминация да започне да се прилага възможно най-скоро, като прилагането му се следи отблизо. Тя настоятелно насърчи властите да информират широката общественост за съдържанието и обхвата на закона и да осигурят обучение по закона и неговото прилагане за съдии и юристконсулти.
27. Законът за защита от дискриминация влезе в сила на 1 януари 2004 г. ЕКРН отбелязва с удовлетворение, че законът като цяло се съобразява с международните стандарти по отношение на расовата дискриминация. Той забранява всяка пряка или непряка дискриминация, основана, *inter alia*, на раса, национален или етнически произход, националност и религия (член 4, параграф 1). Законът обхваща областите на заетостта (глава втора, раздел първи) и на образованието (глава втора, раздел втори), както и други области като например правото на членство в профсъюзи. Глава 3 урежда създаването на Комисия за защита от дискриминация, оправомощена, освен за други, и да осигурява прилагането на закона²¹. Глава 4 урежда образуването на производство пред Комисията и пред районния съд, а глава 5 съдържа разпоредби относно административните мерки, които могат да бъдат прилагани от Комисията за защита от дискриминация.
28. Във връзка с разпространението на закона в самия закон се съдържа разпоредба за представянето му на вниманието на публиката²². Властите уведомиха ЕКРН, че Комисията за защита от дискриминация е провела кампания за повишаване на общественото съзнание във всички 28 областни центрове и в около 40 общини. Комисията за защита от дискриминация уведоми ЕКРН, че също така е провела информационна кампания в медиите, с което се обяснява увеличеният брой жалби, които е получила. Освен това Комисията уведоми ЕКРН, че една от основните причини за увеличеният брой жалби през 2007 г. в сравнение с 2006 г. е фактът, че жалбоподателите се освобождават от държавни такси при подаването им. Според Комисията това е в полза преди всичко на физическите лица, тъй като повечето жертви на дискриминация и нееднакво третиране са от по-неблагодетелствана социално-икономическа среда и живеят далеч от нейната централа. Организации от гражданското общество обаче отбелязаха, че обществеността не е достатъчно добре запозната със закона за защита от дискриминация, а по-голямата част от исковете, завеждани пред съдилищата по този закон, се подават от организации за правата на човека.
29. Започва да се развива съдебна практика във връзка със Закона за защита от дискриминация. Така през 2005 г. собственик на ресторант получи указания от съда в Благоевград да прекрати недопускането на роми, а през 2006 г. апелативен съд в Пловдив застъпи становището, че собственик на дискотека е виновен за дискриминация чрез същия вид деяния. Други случаи на дискриминация във връзка с достъпа до заетост и до търговски заведения като ресторанти, кафенета и хотели са

²¹ За повече информация относно Комисията вж. по-горе.

²² Вж. член 22.

разглеждани от съдилищата съгласно закона, като често са били във връзка с дискриминация срещу роми²³. Властите също така уведомиха ЕКРН, че през 2006 г. една фирма е осъдена за дискриминация, тъй като е уволнила свидетел на Йехова по религиозни причини.

30. Така ЕКРН отбелязва с интерес, че съдилищата прилагат с нарастваща честота Закона за защита от дискриминация. Някои съдии са издали решения, които свидетелстват, че те са напълно запознати със закона и с въпросите, които възникват във връзка с прилагането на антидискриминационното законодателство. Организации от гражданското общество обаче отбелязаха, че понякога някои съдии не притежават достатъчно познания по тези въпроси, особено когато се стигне до разделянето на доказателствената тежест. По този въпрос властите уведомиха ЕКРН, че Националният институт на правосъдието предлага на съдиите обучителен модул по член 14 от Европейската конвенция за правата на човека и свързаните с него българско законодателство и съдебна практика. Властите също така заявиха, че в края на 2007 г. в рамките на проект по PHARE²⁴ Националният институт на правосъдието публикува и разпрати до всички съдебни органи практически наръчник, озаглавен „Прилагане на основните права от съдилищата“. Така ЕКРН насърчава властите да укрепват тези мерки. Тя обаче отбелязва, че въпросите на расизма и дискриминацията, както и Законът за защита от дискриминация, са непознати за редица адвокати. Поради това е необходимо и обучение за адвокати.
31. ЕКРН препоръчва на българските власти да продължат да информират широката общественост за съдържанието и обхвата на Закона за защита от дискриминация. Тя също така им препоръчва в тази връзка да предприемат мерки, насочени изрично към етническите и религиозни малцинства.
32. ЕКРН препоръчва на българските власти да засилят първоначалното и вътрешното обучение за съдиите по въпроси на расовата дискриминация и по-специално по разпоредбите на този закон, а също така да осигурят същото обучение за прокурорите. ЕКРН препоръчва същата възможност да бъде предоставена и на адвокатите.

Антидискриминационни органи и други институции

- *Комисия за защита от дискриминация*

33. В своя Трети доклад ЕКРН препоръчва на българските власти да създадат във възможно най-кратки срокове Комисията за защита от дискриминация и да й осигурят нужните финансови и човешки ресурси, за да може тя да работи в най-добри условия. Тя също така насърчи властите да разкрият местни служби на Комисията, за да може тя да обхване цялата територия на страната и да бъде лесно достъпна за жертви на дискриминация, независимо къде се намират те.
34. Комисията за защита от дискриминация²⁵ е създадена през 2005 г. и започва да функционира през ноември същата година. В нея влизат 77 души от различни етнически групи. НПО имат добро мнение за Комисията и считат, че като цяло тя е успешна. Съгласно Закона за защита от

²³ За повече информация относно положението на ромите вж. „Дискриминация в различни области“ и „Уязвими/целеви групи“.

²⁴ Програма, разработена и финансирана от Европейския съюз.

²⁵ Вж. „Антидискриминационно законодателство“.

дискриминация Комисията има правомощия, *inter alia*, да приема жалби, да налага глоби и да отправя препоръки към юридически лица и правителствени служби. Тя също така има правомощията да разглежда казуси *proprio motu* и може да разглежда наредби и да контролира начина, по който се изпълняват нейните препоръки. Комисията може да предлага изменения на съществуващите закони. Комисията създаде специализирани групи по различни въпроси, една от които разглежда жалби за расова и етническа дискриминация, а друга – жалби за дискриминация на основание, освен друго, на национален произход, националност и религия. Производството пред Комисията е безплатно и публично, а нейните решения могат да се обжалват пред Върховния административен съд.

35. Комисията уведоми ЕКРН, че макар и жертвите на дискриминация да могат да подават жалби както пред Комисията, така и пред съдилищата, те предпочитат първата възможност, тъй като там производството е по-бързо. Същевременно, тъй като служителите на Комисията са едва 77 души, включително техническия персонал, ЕКРН е загрижена, че Комисията може да се окаже твърде малка, за да успява да отговори на потенциалното търсене. Властите съобщиха на ЕКРН по този въпрос, че специализираната администрация на Комисията е увеличена с 27 постоянни длъжности. От създаването си Комисията е издала редица решения в области, представляващи интерес за ЕКРН, и е посочила, че в 55% от случаите, разгледани през 2005 г., е открито наличие на етническа дискриминация, докато през 2007 г. тази цифра е 29%. Комисията уведоми ЕКРН, че през 2006 г. е успяла да постигне изменения в Закона за защита от дискриминация, по силата на които да има правомощията да открива местни служби, и че смята за приоритет откриването и управлението на такива служби. Властите уведомиха ЕКРН, че са закупени помещения за такива служби в Шумен.
36. На вниманието на ЕКРН бяха представени редица въпроси, важни за разглеждане с оглед укрепването на работата на Комисията. Така например изглежда е необходимо повече обучение по въпросите на дискриминацията за членовете на Комисията. Освен това според НПО в Комисията членуват бивши депутати, което по тяхно мнение ограничава независимостта на последните по отношение на изпълнителната власт. Следва също така да се предприемат мерки за улесняване на достъпа на жертвите на дискриминация до тази институция, разположена извън центъра на София. Във връзка с това Комисията уведоми ЕКРН, че се поемат пътните разходи на хора в неравностойно положение.
37. ЕКРН препоръчва на българските власти да осигурят на Комисията за защита от дискриминация достатъчно човешки и финансови ресурси за откриване и управление на местни служби.
38. ЕКРН препоръчва на българските власти да осигурят на Комисията за защита от дискриминация достатъчно финансови ресурси, така че да може, освен друго, да продължи обучението на своя персонал по въпроси на расовата дискриминация.
- *Национален съвет за сътрудничество по етническите и демографските въпроси*
39. В своя Трети доклад ЕКРН препоръчва на българските власти да засилят националните механизми, свързани с въпросите на малцинствата, или чрез образуване на нов орган, или чрез укрепване на Националния съвет по етнически и демографски въпроси. Тя подчерта колко е важно да се

осигури участието на представители на малцинствата в орган, отговарящ за въпроси, които ги засягат, и изтъкна, че такъв орган следва да разполага с достатъчно ресурси, за да изпълнява пълноценно своите задачи.

40. Националният съвет за сътрудничество по етническите и демографските въпроси замени предишния Национален съвет по етнически и демографски въпроси. Властите заявиха, че в рамките на този орган е образувана специална Комисия за интеграция на ромите, която да предоставя съвети във връзка с изготвянето и изпълнението на правителствената политика за равноправно интегриране на ромите в българското общество. Властите също така съобщиха, че в рамките на Съвета е създадена Дирекция „Етнически и демографски въпроси“, която да изготвя, внедрява и проследява Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите. Съветът уведоми ЕКРН, че е предприел стъпки, например, за проследяване на изпълнението на Националната програма за подобряване на жилищните условия на ромите²⁶. Съветът заяви, че е изпълнил своята задача, като е информирал местните власти за съдържанието на програмата. Съветът съобщи, че е подготвил доклади за етническите малцинства и за борбата с дискриминацията, а също така през 2007 г. е организиран семинари за борбата с расизма и ксенофобията. ЕКРН отбелязва, че ромите и други етнически малцинства са представени в Съвета. Изглежда необходимо обаче Съветът да бъде подсилен. И наистина, във връзка с работата на Съвета участници от гражданското общество отбелязаха, че неговата роля е чисто съвещателна и той не може да извършва независима дейност.

41. ЕКРН препоръчва на българските власти да изяснят отговорностите на Националния съвет за сътрудничество по етническите и демографските въпроси, като му осигурят необходимите правомощия и отговорности, така че въздействието му да бъде по-голямо, в частност в областите, свързани с ромите.

II. Дискриминация в различни области

Образование

42. В своя Трети доклад ЕКРН настоятелно прикани българските власти да предприемат без забавяне мерки, за да бъдат предоставени на децата роми повече равни възможности в областта на образованието. Тя наблегна на първостепенното значение на разработването на кратко-, средно- и дългосрочна политика в тази област и отделяне на достатъчно средства и ресурси за нейното изпълнение. ЕКРН препоръчва на българските власти да поемат отговорност за интегрирането на децата роми в образователната система.
43. Властите уведомиха ЕКРН, че интегрирането на децата роми в училищата продължава. През февруари 2005 г. България се присъедини към програмата „Десетилетие на ромското включване 2005-2015“. През април 2005 г. българският Министерски съвет прие Национален план за действие, определящ мерки за изпълнение на програмата „Десетилетие на ромското включване“, който също така трябва да приложи и Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество, приета през 1999 г. Националният план за действие постановява мерки,

²⁶ За повече информация относно положението на ромите в жилищната област вж. „Дискриминация в различни области“ по-долу.

засягащи образованието²⁷. Властите уведомиха ЕКРН, че по тяхна преценка през 2006-2007 учебна година около 10% от учениците са били роми, но че не разполагат с точна статистика. От проведените от НПО изследвания става ясно, че много деца роми продължават да срещат сериозни проблеми в училище, например висок процент на напускане на училище и недостатъчно владеене на четенето и писането. Освен това повечето от тези деца продължават да получават образованието си в училища, които де факто са сегрегирани поради различни фактори, свързани със социално-икономическото им положение. ЕКРН със загриженост отбелязва, че тези училища продължават да получават по-малко човешки и финансови ресурси от другите училища и че предоставяното в тях образование е с по-ниско качество²⁸. Липсата на статистика за положението на децата от малцинства и по-специално на учениците роми в областта на образованието спъва изпълнението и оценката на различните програми, създадени от властите, включително на Националната програма за по-пълно обхващане на учениците в задължителна училищна възраст (февруари 2005 г.) и на съответния План за действие (юни 2005 г.). Съответно макар и изследванията на редица НПО да сочат, че малко ученици роми завършват началното или средното училище, че много малко следват във висше училище и че са свърхпредставени в специализираните учреждения, липсата на дългосрочна политика за събиране на статистика за тяхното положение не позволява на властите да направят преценка за пълния мащаб на проблема.

44. Както бе посочено по-горе²⁹, в глава II на Закона за защита от дискриминация се съдържат редица разпоредби относно правото на образование. Например в член 29, параграф 1 се постановява, че министърът на образованието и науката и органите на местното самоуправление вземат необходимите мерки за недопускане на расова сегрегация в обучаващите институции. През януари 2005 г. към Министерство на образованието и науката бе създаден Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, който да съдейства на общините и на НПО за борба с различните форми на фактическа сегрегация на децата роми в училищата. Властите заявиха, че Центърът разработва, финансира и подкрепя проекти за насърчаване на достъпа на деца от малцинствени групи до качествено образование и за подобряване на техните училищни резултати. Според властите Центърът работи, като събира средства за изпълнението и подкрепата на проекти, а също така ги финансира самостоятелно. ЕКРН отбелязва с интерес, че някои ромски НПО изглеждат доволни от напредъка, отбелязан от Центъра³⁰.
45. Властите изпълниха редица мерки за подобряване на интеграцията на децата роми в училище, често съвместно с НПО. Така те например предложиха да ги изпращат в училища извън техните квартали, за да ги извеждат от обкръжение, включващо изцяло ученици роми. Освен това задължителните подготвителни класове продължават да подобряват интеграцията на децата роми, а въвеждането на безплатни учебници и

²⁷ Останалите мерки се отнасят за заетостта, жилищните условия и здравеопазването, които ще бъдат разгледани по-долу.

²⁸ Вж. „Равен достъп на ромите до качествено образование“, том II, Мониторингови доклади, 2007 г. Институт „Отворено общество“, програма „Наблюдение на процеса на присъединяване към Европейския съюз“, Програма за подкрепа на образованието, Програма за ромско участие.

²⁹ Вж. „Наличие и изпълнение на правни разпоредби“ по-горе.

³⁰ Съобщение за пресата от Фондация „Романи Бахт“, София, Михаил Георгиев, „Романи Бахт“, 24.04.2008 г.

безплатен училищен транспорт допринасят за подобряването на обучението на ученици от тази група. Все още обаче предстои да бъде изработена дългосрочна стратегия за образователна интеграция на децата роми, а властите трябва да поемат по-често инициативата за мерки за училищна интеграция за тези деца, като се има предвид, че подобни мерки изглежда често се вземат от НПО. Изглежда въздействието на многобройните програми и планове за действие (План за действие за изпълнение на програмата „Десетилетие на ромското включване“, Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (2004), План за действие за Рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество (2006), Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006-2015 г.), създадени, освен за друго, и за подобряване на образованието на децата роми, все още предстои да се прояви. Тези планове и програми биха били също така по-ефективни, ако се координираха по-добре. Необходимо е също да се отдели по-голямо внимание на връзката между образователните проблеми, които ромите срещат, от една страна, и много високия процент на безработица в ромската общност³¹, от друга страна.

46. Властите уведомиха ЕКРН, че Националният съвет за сътрудничество по етническите и демографските въпроси е осъществил в рамките на програма PHARE три проекта за подобряване на образованието на децата роми. Така например е въведена схема за подобряване на обучението на учители, работещи в мултикултурна среда. Според властите особено внимание се отделя на способността на учителите да работят с деца роми и в смесени класове, като целта е интеграцията на децата роми в училище. ЕКРН отбелязва на основата на сведения, предоставени от властите, че от 60 учители в началното училище, преминали такова обучение през 2007 г., десет са били роми. Властите признават, че присъствието на учители роми е полезно. Те уведомиха ЕКРН, че текущата програма PHARE осигурява подобно обучение за директори. Според властите Националният център за обучение на учители обучава учители за работа в мултикултурна среда, като през 2006-2007 г. 1000 учители са преминали такова обучение. Независимо от горепосочените мерки самите власти признават, че образователната интеграция на децата роми е бавна, и считат, че общинските училища и общинските власти трябва да се ангажират повече и да поемат своите отговорности в тази област.
47. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да продължат и да засилят процеса на интегриране на децата роми в обикновени училища с оглед насърчаването на социалното многообразие. Тя им препоръчва да координират и изпълняват различните съответни програми и планове за действие по-ефективно, както и да осигуряват тяхното финансиране от държавния бюджет. ЕКРН препоръчва на българските власти да продължават и задълбочават сътрудничеството с ромски НПО в тази връзка.
48. ЕКРН препоръчва на българските власти в съответствие с раздел 1, параграф 1 от своята Обща политическа препоръка № 10 за борба с расизма и расовата дискриминация в и чрез училищното образование, да предприемат съвместно с организации от гражданското общество проучвания за положението на децата роми в образователната система чрез събиране на статистики за показателите на посещаемост,

³¹ Вж. по-долу „Заетост“ за по-подробно разглеждане на този въпрос.

завършване на училище, напускане на училище, постигнати резултати и отбелязан напредък.

49. ЕКРН насърчава българските власти да продължават да обучават учители за работа в мултикултурна среда. Тя им препоръчва в съответствие със своята Обща политическа препоръка № 10 да осигурят на преподавателския персонал първоначално и продължаващо обучение, предназначено да насърчи тяхната осведоменост по въпроси, свързани с расизма и расовата дискриминация, и техните вредни последици за възможностите на децата, които са жертви на такива прояви в училище, да имат успехи там³². ЕКРН също така препоръчва на българските власти да им осигурят обучение по Закона за защита от дискриминация.
50. ЕКРН препоръчва на българските власти да продължат да обучават и да набират роми на постове в образователната сфера за улесняване на интеграцията на учениците от тази група и на връзката между училищата и родителите роми.
51. В своя Трети доклад ЕКРН отново изтъкна спешната нужда да бъде прекратена практиката да се изпращат деца роми, които не са умствено изостанали, в специални училища, предназначени за умствено изостанали деца, както и онези от тях, които вече са изпратени в такива училища, да бъдат върнати в редовната училищна система.
52. ЕКРН със загриженост отбелязва, че деца роми без конкретни увреждания продължават да бъдат изпращани в специални училища, било защото не владеят достатъчно добре български език или просто защото тези училища осигуряват безплатна храна, което привлича някои родители роми в неравностойно положение. По последния въпрос властите уведомиха ЕКРН, че са направили свой приоритет провеждането на кампания за повишаване на общественото съзнание сред родителите с оглед на неблагоприятния ефект, който подобен избор може да има върху децата в дългосрочен план. Същевременно ЕКРН не разполага с повече информация за тази кампания и за всякакви мерки, предприети за оценяване на нейното въздействие върху решенията на родителите и за оказване на съдействие при правенето на други избори. Освен това понякога учителите изтъкват предимствата на училищата, без да информират родителите за недостатъците. ЕКРН с безпокойство отбелязва, че в помощните учреждения също има диспропорционално голям брой деца роми, които понякога се оставят там от родителите им поради социално-икономически проблеми. Властите заявиха, че проучване, проведено в тези учреждения от Главна дирекция „Контрол по правата на детето“, показва наличието на добри практики, но също и на проблеми, включително прекомерно натоварване и липса на стандартизирани методи за оценяване на образователните потребности на децата. ЕКРН обаче не разполага с информация относно мерките, предприети за разрешаване на тези проблеми, и изглежда засега още не е проведено специално проучване за ситуацията на децата роми. Властите уведомиха ЕКРН, че дванадесет помощни училища, посещавани от голям брой ученици от ромски произход, са затворени през 2006-2007 г. Интегрираните екипи за педагогическа оценка в рамките на регионалните образователни инспекторати проведоха актуално оценяване на учениците, посещавали затворените училища, след което повечето от тези ученици бяха пренасочени към обикновени училища. Измежду затворените помощни училища две се намират в ромски квартали, където няма обикновено училище.

³² Вж. Раздел III, параграфи 2 и 3.

53. ЕКРН настоятелно приканва българските власти да предприемат още мерки за спиране на децата роми, които нямат увреждания, от специализираните учреждения. ЕКРН настоятелно призовава властите да направят същото за децата роми, погрешно настанени в помощни училища. Освен това ЕКРН препоръчва да бъдат взети всички необходими мерки, за да се избегнат подобни необосновани настанявания в бъдеще.
54. ЕКРН препоръчва на българските власти да повишават съзнанието на родителите роми за вредните последици в дългосрочен план от изпращането на техните деца в специализирани училища и помощни заведения. Тя препоръчва да бъде проведена оценка за въздействието на такива мерки за повишаване на общественото съзнание и да бъдат взети мерки за разрешаване на проблемите, които биха могли да подтикнат някои родители да направят подобен избор.

Заетост

55. В своя Трети доклад ЕКРН препоръчва на властите да продължават и увеличават своите усилия за осигуряване на професионално обучение с цел да бъдат увеличени възможностите за представители на ромската общност да намират работа.
56. ЕКРН също така препоръчва на властите да следят отблизо положението във връзка с дискриминацията в сферата на заетостта и да предприемат мерки за предотвратяване и наказване на всички прояви на расова дискриминация в тази област.
57. Властите информираха ЕКРН за редица мерки, предприети след Третия доклад за интеграция на ромите на пазара на труда. Приети са редица програми и планове, включително през 2006 г. Национална програма за ограмотяване и квалификация на ромите. Властите заявиха, че през 2007 г. около 2000 роми са участвали в тази програма. Освен това Националният план за действие, определящ мерки за изпълнение на програмата „Десетилетие на ромското включване 2005-2015“, съдържа раздел, посветен на заетостта. През 2008 г. бяха приети разпоредби за медиатори по заетостта, чиято роля е да осигуряват комуникация между ромите и властите. Властите уточниха, че в рамките на пилотни проекти ще бъдат назначени 45 медиатори. Те също така отчетоха, че през 2007 г. са проведени четиринадесет срещи по заетостта в ромската общност в различни краища на страната, а 1734 души са назначени в секторите на строителството, туризма и услугите. Властите признават липсата на квалификация като най-големия проблем, с който се срещат ромите в областта на заетостта. Те увериха ЕКРН, че през 2008 г. ще съсредоточат усилията си върху професионалното обучение за членове на тази общност.
58. Министерството на труда и социалната политика започна кампания за повишаване на общественото съзнание и проучване, в което участваха 1500 роми, с оглед провеждането на дискусии за техните нужди и проблеми, както и за разглежданите от тях решения. Бе създаден Съвет за интеграция на ромите към МТСП, а властите уведомиха ЕКРН, че той се събира най-малко веднъж на три месеца, за да разгледа положението и необходимите мерки за ромите. Ромски НПО също имат представители на заседанията на Съвета. ЕКРН с интерес отбелязва, че Министерството на труда и социалната политика е много удовлетворено от своите контакти с ромите като цяло и по-специално с жени роми, които проявяват жив интерес и силна ангажираност при участието си във въвежданите схеми.

59. Независимо че в областта на заетостта не се събира статистика, разпределена по етнически произход, според проучвания на НПО процентът на безработица в ромската общност е между 70 и 80%, като положението на жените и младежите дава особено големи основания за безпокойство³³. Процентът на неграмотност сред възрастните роми също е много висок³⁴. Като се има предвид, че ромите са в несигурно положение по отношение на заетостта, ЕКРН със загриженост отбелязва, че една промяна в Закона за социалното подпомагане ограничава периода, през който безработно лице може да получава социално подпомагане, до 18 месеца. Тази мярка засяга непропорционално много ромите, тъй като много от тях са дългосрочно безработни. Властите уведомиха ЕКРН, че това изменение, влязло в сила през януари 2007 г., не се прилага за уязвими групи като майки и хора с увреждания. Други лица преминават през оценяване, след което им се предлагат редица решения, предназначени за тяхното интегриране на пазара на труда. На ЕКРН не е известно широкообхватно изследване върху последиците от това изменение за членовете на ромската общност. Тя обаче се надява, че последиците от това изменение за членовете на ромската общност ще бъдат следени отблизо, така че то да бъде отменено, ако се окаже, че осъществява спрямо тях непряка дискриминация.
60. Изложените по-горе мерки показват, че властите до известна степен осъзнават проблемите. Същевременно представители от гражданското общество отбелязаха, че описаните по-горе програми трябва да бъдат изпълнявани по-активно, по координиран начин и в дългосрочен план, с необходимите човешки и финансови ресурси. И наистина, ромите продължават да бъдат до голяма степен изключени от пазара на труда както поради липсата на квалификация, така и поради дискриминация, по-специално във връзка с набирането на служители. И властите, и ромската общност осъзнават сложната връзка между подобрения достъп до качествено образование за ромите и тяхната заетост³⁵. Законът за защита от дискриминация³⁶ съдържа редица разпоредби, които забраняват дискриминацията на основание, освен други, на раса, национален или етнически произход, религия и националност във връзка с приемане на работа (член 12, параграфи 1-4), както и с професионално обучение и професионално израстване (член 15). Законът също така задължава работодателя да наложи дисциплинарна отговорност в случай на тормоз на посочените по-горе основания (член 16). Работодателят в сътрудничество със синдикатите е длъжен да предприеме ефективни мерки за предотвратяване на всички форми на дискриминация на работното място (член 18). Освен това съгласно член 19 работодателят носи отговорност за актове на дискриминация, извършени на работното място от негов работник или служител (член 19). Изглежда обаче властите не са направили много за повишаване на общественото съзнание за този закон сред работодателите, така че по този въпрос може

³³ Вж. Аналитичен доклад на тема: Ромите в България: новите предизвикателства (Резюме), Мария Симеонова, Даниела Коруджиева, Лора Петрова, Фондация „Фридрих Еберт“ – Регионално бюро София, стр. 4, и "Romani women's employment in Bulgaria", Fact Sheet 2006, p.1, Open Society Institute, Network Women's Program.

³⁴ Вж. *Over 18% of adult Roma population illiterate in Bulgaria*, 15 March 2007, Social Rights Bulgaria, Networking Bulgaria NGOs Online, <http://www.socialnoprava.info/article1769.html>.

³⁵ За обсъждане на положението на ромите в областта на образованието вж. по-горе.

³⁶ Вж. „Наличие и изпълнение на правни разпоредби“.

да се направи повече, що се отнася до етническите и религиозни малцинства³⁷ като цяло и до ромите, в частност.

61. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да продължават и да засилват мерките, предприети за интеграция на ромите на пазара на труда, като обръщат особено внимание на положението на жените, както се указва в нейната Обща политическа препоръка № 3 за борба с расизма и нетолерантността спрямо ромите/ циганите. Тя също така им препоръчва да предприемат мерки, насочени към младежите роми, и да събират данни, разпределени по етнически произход, за да могат успешно да анализират положението на ромите в тази област, да оценяват осъществения напредък и да изработват други проекти при необходимост. ЕКРН препоръчва на българските власти да изпълняват по-активно различните програми за заетост на ромите, приети след Третия доклад, и да им предоставят необходимите човешки и финансови ресурси.
62. ЕКРН насърчава българските власти да продължават да работят с ромската общност за нейната интеграция на пазара на труда. Тя препоръчва да се осигури сътрудничество и тясна координация с други участници от правителството и от гражданското общество.
63. ЕКРН настоятелно приканва българските власти да проследят последиците от посоченото по-горе изменение в Закона за социалното подпомагане, за да се уверят, че то не осъществява непряка дискриминация срещу ромите. Тя им препоръчва да обмислят отмяната на това изменение, ако се окаже, че то води до непряка дискриминация срещу ромите.
64. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да провеждат кампании за осведомяване на работодателите за Закона за защита от дискриминация, като им предоставят информация за правата на членовете на етнически и религиозни общности в сектора заетост и за отговорностите на работодателя в това отношение.

Жилища

65. В жилищната област властите са приели Национална програма (2005-2015) за подобряване на жилищните условия на ромите. Те уведомиха ЕКРН, че се планира подобряване на положението на ромите на два основни етапа: първо, чрез узаконяване на жилища, построени масово без разрешения за строителство през последните десетилетия, и второ, чрез привеждането им в съответствие с нормите. Властите заявиха, че са започнали да осъществяват мерки в рамките на тази програма през 2007 г. Започната е работа в 38 общини; властите уведомиха ЕКРН, че през 2008 г. се надяват да работят в общините, където все още не са били предприемани мерки. Така се планира построяването на над 200 жилища в четири общини. Властите заявиха, че разчитат до голяма степен на местните власти за изпълнението на тези проекти. Те уведомиха ЕКРН, че работят съвместно с ромски НПО по този въпрос. Съгласно сведения от ромски представители обаче изглежда има нужда от по-близко сътрудничество.
66. ЕКРН изразява загриженост от факта, че повечето роми продължават да живеят във фактически сегрегирани жилища, често в големи градове като София и Пловдив. Удобства и услуги като течаща вода, електричество и отопление или не съществуват, или са недостатъчни за задоволяване

³⁷ За повече информация относно положението на другите етнически и религиозни малцинства вж. „Уязвими/целеви групи“.

нуждите на живеещите там. Както бе посочено по-горе, повечето от тези жилища са построени без разрешения за строителство и/или без участие на компетентните власти, а следователно и без градско планиране. Поради това те не са лесно достъпни за публични услуги като линейки, пожарни и коли за събиране на отпадъци. Това задълбочава изолацията на жителите и влошава други проблеми, по-специално здравните³⁸. Участниците от гражданското общество отбелязаха, че тези жилища са пренаселени, а това води до ситуации, в които проекти за осигуряване на удобства не се изпълняват. Те също така отбелязаха, че съществува известно напрежение между преобладаващото население и ромите във връзка с построяването на нови жилища. Във връзка с това властите уведомиха ЕКРН, че са предложили по местата, където се планира подобряване на жилищните условия на ромите, да се осъществяват и мерки в полза на други уязвими групи.

67. През октомври 2006 г. Европейският комитет по социални права прие решение във връзка с правото на ромите на жилища³⁹. Комитетът заключи, че положението във връзка с неподходящите жилища на ромските семейства и липсата на надлежни удобства представлява нарушение на член 16 от ревизираната Европейска социална харта (право на семейството на социална, правна и икономическа защита) и същевременно на член Д (недопускане на дискриминация). Комитетът заяви, че липсата на правна сигурност на обитаването и неспазването на условията относно извеждането на ромските семейства от незаконно заемани от тях жилища представляват нарушения на тези членове. ЕКРН се надява, че това решение ще бъде взето под внимание при прилагането на мерките, посочени по-горе, така че всички проблеми, посочени в него, да бъдат разрешени.

68. ЕКРН препоръчва на българските власти да продължават и задълбочават мерките, предприемани за разрешаване на жилищните проблеми на ромите, а също така да осигуряват необходимите за тази цел човешки и финансови ресурси. Тя ги насърчава да продължават да работят в сътрудничество с НПО и с ромското гражданско общество. ЕКРН им препоръчва да укрепват това сътрудничество, по-специално във връзка с узаконяването на ромски жилища и построяването на нови жилища.

Здравеопазване

69. Бе приета Здравна стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства. Властите уведомиха ЕКРН, че първата част от тази стратегия е приключена, а втората, която ще обхване тригодишен период, в момента се изпълнява. Осъществяват се три схеми в рамките на стратегията: 1) назначаване на здравни медиатори от ромски произход на местно равнище; 2) обучение на медицинския персонал специално за лечението на роми, и 3) кампании за медицински прегледи в ромски общности. Властите заявиха, че ролята на ромските здравни медиатори, съществуващи от 2007 г., е да осигуряват връзката между ромската общност, общините и лекарите, а също така да предоставят здравна просвета за членовете на общността. Според властите техните дейности ще бъдат анализирани около 2010 г., преди да бъдат набрани още медиатори. Те също така уведомиха ЕКРН, че през 2007 г. са проведени скрининг кампании в пет региона за откриване на случаи на туберкулоза и рак на белите дробове сред роми. Според информацията от

³⁸ За по-подробно разглеждане на този въпрос вж. по-долу.

³⁹ *Европейски център за права на ромите срещу България*, жалба № 31/2005, Решение по същество, 18 октомври 2006 г.

българските власти заболяванията на белите дробове са по-чести сред ромите поради отраслите, в които те работят⁴⁰. Към момента на изготвяне на настоящия доклад резултатите от тази кампания се анализираха за оценка на положението със здравето на ромите. В контекста на програма PHARE се планира изпращането на мобилни екипи за извършване на медицински изследвания, включително в ромската общност. Властите също така заявиха, че Министерството на здравеопазването организира и финансира провеждането на други общи и специализирани прегледи за ромското население, а в рамките на Здравната стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства, през изминалата година са извършени 20 549 прегледа.

70. Ромите продължават да имат множество здравословни проблеми, дължащи се на различни социално-икономически фактори като бедност, лоши жилищни условия, в които живеят повечето от тях⁴¹, и като цяло, ниско образователно равнище⁴². Според информацията от българските власти в 68% от ромските домакинства има хронично болен член на семейството, а 55% от тях са заявили, че срещат трудности при получаването на достъп до лекарска помощ поради нейната отдалеченост⁴³. Тези проблеми за пореден път открояват връзката между уцърбите, понасяни от ромите в различни области (жилища, образование, заетост), и необходимостта от координирано действие в тези области. Макар и властите да заявиха, че Министерството на труда и социалната политика и Министерството на образованието и науката ще участват в изпълнението на Здравната стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства⁴⁴, ЕКРН не разполага с информация за начина, по който това ще се осъществява.
71. Програмите, изпълнявани от българските власти, представляват начални стъпки към подобряване на здравето на ромите. Изглежда обаче програмите следва по-често да се осъществяват в рамките на правителствената политика за дългосрочно разрешаване на проблемите, а не в контекста на програми PHARE. Във връзка с превенцията ще е необходимо да се подготвят информационни кампании за ваксинациите, насочени по-специално към тази група. Освен това ЕКРН със загриженост отбелязва, че здравословното състояние на ромите се влошава и от факта, че много от тях нямат здравна осигуровка (46% според данни на властите⁴⁵). Това е така най-вече защото много от тях са безработни от години и не са или вече не са регистрирани като такива. Следователно те вече не получават помощи за безработица и не се обхващат от Закона за здравното осигуряване, който предвижда поемане на здравните осигуровки от държавата само за лицата, получаващи помощи за безработица⁴⁶. Властите заявиха, че съществува фонд от 5 милиона лв. (около €2 500 000) за предоставяне на здравни услуги за най-необлагодетелстваните. Заинтересованите лица обаче трябва изрично да подадат заявление, за да могат да се възползват от него, и изглежда не са предприемани мерки за информиране на ромската общност за съществуването на фонда, който освен това изглежда твърде

⁴⁰ <http://www.ncedi.government.bg/en/HealthStrategyENG.htm> .

⁴¹ Вж. по-горе „Жилища“.

⁴² Вж. по-горе „Образование“.

⁴³ <http://www.ncedi.government.bg/en/HealthStrategyENG.htm> .

⁴⁴ Пак там.

⁴⁵ <http://www.ncedi.government.bg/en/HealthStrategyENG.htm> .

⁴⁶ Вж. по-горе „Заетост“.

недостатъчен, за да отговори на нуждите. Посоченото по-горе изменение на Закона за социалното подпомагане⁴⁷ може да влоши още повече положението на ромите. И наистина, изглежда че ако хората, получаващи помощи, не намерят работа през годината, за която вече не получават помощи, то те ще изгубят и правото си на държавно здравно осигуряване.

72. ЕКРН изразява загриженост във връзка със съобщения от различни източници за дискриминация срещу ромите в областта на здравеопазването. Отбелязани са случаи, при които бременни жени роми са настанявани в отделни отделения в някои родилни домове, като изглежда в тези отделения санитарните условия са с по-ниско качество, отколкото в другите, а медицинският персонал обръща по-малко внимание на тези пациентки. Съобщава се за случаи на линейки, отказващи да отидат в ромски квартали или забавящи отиването си там. ЕКРН не разполага с информация за мерките, предприети за разглеждане на този проблем. Подобни изследвания ще дадат възможност да се определи мащабът на проблема и да се предприемат подходящи мерки за разрешаването му, по-специално чрез повишаване на общественото съзнание по въпросите на расизма и расовата дискриминация и прилагане на законодателството в тази област.
73. ЕКРН насърчава българските власти да продължават предприетите мерки за подобряване на здравето на ромите. Тя настоятелно ги призовава да включат тези мерки в дългосрочна правителствена политика в сътрудничество със засегнатите органи. ЕКРН препоръчва на българските власти да отпуснат необходимите за тях човешки и финансови ресурси. Тя също така им препоръчва да продължават да работят с медиатори роми и да набират още такива.
74. ЕКРН препоръчва на българските власти да провеждат информационни кампании сред ромските общности в цялата страна, за да им осигурят равен достъп до здравни грижи, включително до превантивни грижи.
75. ЕКРН настоятелно призовава българските власти да проведат разследване на съобщенията за дискриминация срещу роми и сегрегация в областта на здравните грижи, както и да предприемат необходимите мерки, включително правни, за борба с това явление. Тя също така им препоръчва да провеждат кампании за повишаване на общественото съзнание на медицинския персонал за борбата срещу расовата дискриминация.

Достъп до правосъдие

76. В своя Трети доклад ЕКРН препоръчва на властите да следят отблизо положението с правата на задържаните и на обвинените лица, както роми, така и други лица, за достъп до правни съвети.
77. Важен напредък в правната област е приемането на Закона за правната помощ, влязъл в сила през януари 2006 г. Той е предназначен да осигури по-голяма справедливост в съдебните производства, да гарантира качествена правна помощ и да осигури на всеки, независимо от социалния му статус, достъп до юридически съвети. Властите заявиха, че законът дава възможност за осигуряване на правна помощ по наказателни, граждански и административни дела. Изготвен бе списък [регистър] на адвокати, официално определени да осъществяват правна помощ, и бе създадено Националното бюро за правна помощ. Изглежда обаче

⁴⁷ Пак там.

продължават да съществуват проблеми, например да се осигури възможност на ромите да се свържат с адвокат, когато са задържани от полицията⁴⁸. По този въпрос ЕКРН отбелязва, че според информацията, предоставена от властите, Националното бюро за правна помощ съвместно с Министерството на правосъдието са страни по споразумение за сътрудничество с Институт „Отворено общество“ – София за разработване на пилотен проект, озаглавен „Осигуряване на правна помощ от служебно назначени адвокати при задържане от полицията“. Властите също така уведомиха ЕКРН, че Националното бюро за правна помощ, освен друго, подготвя указания за съветите на адвокатските колегии и районните полицейски управления по този въпрос, а също така осигурява периодично с помощта на съветите на адвокатските колегии актуален списък на служебно назначените адвокати в районните управления. По този начин на задържаните лица се гарантира възможност за достъп до правна помощ чрез избора на служебно назначен адвокат. Властите увериха ЕКРН, че адвокатите и полицаите ще бъдат обучени за прилагането на проекта и че една от основните цели на проекта е да се повиши общественото съзнание на гражданите във връзка с тяхното право на безплатна правна помощ при задържане от полицията за 24 часа. Същевременно ЕКРН е получила сведения, според които системата на служебно назначени адвокати не работи добре и само между 10 и 15 адвокати са специализирани по въпросите на дискриминацията в България.

78. ЕКРН препоръчва на българските власти да продължат да подобряват достъпа до правосъдие за всеки, включително за членове на етническите малцинства, *inter alia*, като следят последните да бъдат информирани за съществуването на Националното бюро за правна помощ и да имат пълен достъп до неговите услуги. Тя също така препоръчва провеждането на кампания за повишаване на общественото съзнание за информиране на НПО и на групите от етническите малцинства за посочените по-горе мерки.

III. Уязвими/Целеви групи

Роми

79. В своя Трети доклад ЕКРН счете, че е налице належаща необходимост властите да приемат специфични мерки за борба с всички форми на пряка и косвена дискриминация срещу представители на ромската общност.
80. Според последното преброяване на населението, проведено през 2001 г., в България живеят 370 305 роми. Същевременно ромски НПО считат, че в страната живеят между 800 000 и един милион роми. Тяхното положение в областите на образованието, заетостта, жилищата и здравеопазването е разгледано в друг раздел от настоящия доклад⁴⁹, където се посочва дискриминацията спрямо тях в тези области. Същевременно ромите се срещат с дискриминация и в други области, като например достъп до публични места⁵⁰. В известна степен продължават да съществуват нетолерантност и предразсъдъци срещу ромите, като това е видимо в ежедневието. Освен това публичните и частни медии понякога показват негативен образ на ромите. По този начин програмите често

⁴⁸ За повече информация относно полицията вж. „Поведение на служителите на правоохранителните органи“.

⁴⁹ Вж. „Дискриминация в различни области“.

⁵⁰ За повече информация вж. „Антидискриминационно законодателство“.

разпространяват предразсъдъци срещу тях⁵¹. Изглежда също така в доклади и статии все още се посочва етническият произход на престъпници, предполагаемо роми, в случаи, в които това не е необходимо. Според някои източници ромите не са представявани в медиите и техните гледни точки не намират голямо отражение. НПО считат, че медиите допринасят за създаване на обстановка на нетолерантност и предразсъдъци срещу ромите. Освен това ЕКРН със съжаление отбелязва, че в политически план една крайно дясна политическа групировка държи речи срещу ромите, освен другаде, по своя частен телевизионен канал, и рядко бива санкционирана⁵².

81. Ромите участват слабо в политическия процес в България. До днес има само един депутат ром в българския парламент и само няколко роми експерти в министерствата и институциите. Ромите изглежда са представени малко по-добре на местно равнище, тъй като редица местни съветници са роми. Изглежда ромите не вземат голямо участие в изборите. По този въпрос проучване, проведено през 2006 г., показва, че по-голямата част от населението изглежда враждебно настроена срещу по-засилено участие на тази група в политиката: 63,4% от хората с български произход са против това членове на етнически малцинства да се кандидатира за кметове⁵³. Следователно изглежда са необходими мерки за насърчаване на общественото съзнание за правата на ромите, освен друго, да участват в политиката в България.
82. Участници от гражданското общество посочиха, че ромите са представени слабо или изобщо не са представени в органи като полицията и съдебната власт⁵⁴. Що се отнася до сектора на правосъдието, бе съобщено, че много малко роми заемат съдебни постове в него. Те смятат, че тяхното участие ще е важно за улесняване на социалната реинтеграция на ромите.
83. ЕКРН препоръчва на българските власти да организират кампании за повишаване на общественото съзнание в сътрудничество с НПО и медиите за насърчаване на толерантност и уважение към ромите.
84. ЕКРН препоръчва на българските власти да насърчават участието на роми в сектора на медиите, *inter alia*, като предприемат мерки за обучение и набиране на журналисти от тази група.
85. ЕКРН препоръчва на българските власти да предприемат мерки за увеличаване на участието на ромите в политическия процес чрез насърчаване на схеми за гражданска просвета и да се стремят да укрепват капацитета на организациите от гражданското общество, работещи по въпроса в тази област. Тя също така им препоръчва да организират кампании за повишаване на общественото съзнание по този въпрос, насочени както към роми, така и към останалата част от населението.

Турци

86. В своя Трети доклад ЕКРН насърчи българските власти да продължат с усилията си за подобряване положението на представителите на турската общност в България и в частност, по отношение на защитата на техните икономически, социални и културни права.

⁵¹ За повече информация за медиите вж. „Расизмът в публичното слово“.

⁵² За повече информация вж. „Расизмът в публичното слово“.

⁵³ Вж. The "Bulgarian ethnic model" - reality or ideology?, Bernd Rechel, Europe-Asia Studies, p. 1208.

⁵⁴ За повече информация вж. „Поведение на служителите на правоохранителните органи“.

87. ЕКРН научи със задоволство, че след Третия доклад турците вече са по-добре интегрирани в политиката. така редица турци заемат правителствени постове на високо равнище (на равнище министерства), а много кметове са от тази група. Турците също така участват осезаемо в изборния процес.
88. Някои проблеми обаче продължават да съществуват, по-специално в областта на образованието. Турците имат по-нисък образователен стандарт от хората от български произход. В областта на заетостта, като се имат предвид отраслите, в които работят, те страдат по-често от някои заболявания⁵⁵. Процентът на безработицата при турците е по-висок, отколкото при хората от български произход, и се оценява на около 36%.⁵⁶ Също така сред турците има повече бедни, отколкото сред хората от български произход⁵⁷. Във връзка със заетостта властите уведомиха ЕКРН за редица програми, приети след Третия доклад, включително Стратегия по заетостта 2004-2010, Национален план [за действие] за социално включване (2006-2008) и Оперативна програма „Развитие на човешки ресурси“. Така ЕКРН се надява, че положението на турците ще бъде взето под внимание при изпълнението на тези програми.
89. Както вече бе посочено⁵⁸, властите са приели Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства. Във връзка с това българските власти съобщиха, че турският език се преподава като майчин език от 1 до 8 клас. В регионалните образователни инспекторати в области, където голям брой деца изучават турски, работят експерти по турски език. Изглежда обаче, че само между 20 000 и 30 000 турски деца се обучават на майчиния си език, а редица проблеми все още не са разрешени, като например въпросът за избора дали езикът да се преподава като избираема или като задължителна дисциплина. Турски представители са заявили, че техният език не бива да се преподава като чужд език на турските деца.
90. ЕКРН препоръчва на българските власти да предприемат мерки за повишаване на образователния стандарт на турците, включително с оглед изучаването на техния майчин език, и да насърчават достъпа на членове на тази група до заетост. Тя им препоръчва да извършват проучвания, за да установят защо тази група е необлагодетелствана в тези области, и да водят борба срещу всички срещнати форми на дискриминация. ЕКРН препоръчва на българските власти да се съсредоточат по-специално върху регионите, където турците са мнозинство.
91. ЕКРН със загриженост отбелязва, че една крайнодясна партия отправя яростни словесни нападки, включително срещу турците като етническа и религиозна група, което е допринесло за създаването на атмосфера на нетолерантност към тях⁵⁹. Например тази партия често представя турците като заплаха за страната. ЕКРН отбелязва със задоволство, че през март 2008 г. лидерът на тази партия е осъден от Софийския съд за създаване на враждебно и заплашително обкръжение за турците. Съдът нареди на

⁵⁵ <http://www.ncedi.government.bg/en/HealthStrategyENG.htm>, pp.2-3

⁵⁶ Integration Opportunities for Roma in Bulgaria through Vocational Education and Training, Exchange of Good Practices in the Sphere of Employment, Ivan Ivanov, Workshop by the Ministry of Labour and Social Capacity, Sofia, 10-11 May 2007, p. 4, Report on Racism and Xenophobia in Member States of the EU, European Fundamental Rights Agency, FRA 2007, p. 45

⁵⁷ Национален дебат на тема Политики за ромите в България, Информационен материал, стр. 7.

⁵⁸ Вж. „Дискриминация в различни области“.

⁵⁹ За повече информация вж. „Наказателно право“ и „Расизмът в публичното слово“.

тази партия да се въздържа да прави коментари от такъв тип⁶⁰. Според някои проучвания популярността на тази партия намалява⁶¹.

92. Изглежда че през 2006 г. българският парламент е приел декларация за осъждане на нарастващата заплахата за религиозната толерантност и етническият мир. Няма данни обаче властите да се предприели някакви по-твърди стъпки, за да попречат на съответната партия да отправя словесни нападки към турците, освен към други, или за да приложат спрямо нея разпоредбите на Наказателния кодекс относно подбуждане към расова или религиозна омраза⁶².
93. Има съобщения за нападения на джамии (графити по стените, счупени прозорци) в някои градове и ЕКРН със загриженост отбелязва, че срещу отговорните за тях лица рядко се започва наказателно преследване.
94. ЕКРН призовава политиците да предприемат твърдо публично действие срещу расистките речи в политиката, по-специално срещу турците, и да се борят срещу всички словесни или физически прояви на расова или религиозна нетолерантност срещу турците, освен по други начини, чрез прилагане на съответното законодателство.

Македонци

95. В своя Трети доклад ЕКРН препоръчва на българските власти да следят отблизо твърденията за дискриминация и действия на нетолерантност срещу македонци и при необходимост, да предприемат мерки за наказване на такива действия. Тя също така настоятелно им препоръчва да установят диалог с представители на македонците, за да намерят решение за напрежението, съществуващо между тази група и властите, но също така и между тази група и мнозинственото население, така че те да могат да живеят заедно в дух на взаимно уважение и в интерес на всички заинтересувани.
96. ЕКРН със загриженост отбелязва докладите за прояви на враждебност срещу македонци в медиите и факта, че са взети недостатъчно мерки за отговор на жалби от македонци по такъв повод или за търсене на отговорност от медиите. ЕКРН също така отбелязва, че македонците са изразили желание българската държава да даде на тази група по-голямо признание като национално малцинство.
97. ЕКРН препоръчва на българските власти да установят диалог с представители на македонците, за да намерят решение за проблемите, срещани от членове на тази група. Тя също така им препоръчва да предприемат мерки за търсене на отговорност от медиите по повод на информация, разпространявана за македонците, и да осигурят прилагане на законодателството, когато е необходимо.

⁶⁰ *Bulgarian Nationalist Leader Sentenced for Harassment of Ethnic Turks*, Sofia News Agency, 9/4/2008. За повече информация относно позицията, възприета от съдилищата в случаи от този род вж. „Наличие и изпълнение на правни разпоредби“.

⁶¹ *Bulgaria: Far Right Goes Out of Fashion*, Claudia Ciobanu, Inter Press Service News Agency, 6 March 2008.

⁶² Вж. „Расизъмът в публичното слово“ и „Наличие и изпълнение на правни разпоредби“ за повече информация.

Помаци

98. В своя Трети доклад ЕКРН препоръча на българските власти да следят отблизо твърденията за дискриминация и прояви на нетолерантност срещу лица от помашки произход и при необходимост да предприемат мерки за наказване на такива действия. ЕКРН също така им препоръча да се борят със стереотипите и предразсъдъците, които продължават да съществуват спрямо лица с помашки произход, и да предприемат мерки, за да запознаят мнозинственото население с този проблем.
99. ЕКРН отбелязва, че членове на помашката общност са избрани на отговорни позиции на местно равнище. Помаците обаче продължават да срещат проблеми в образователната област и имат общо взето по-ниско образователно равнище. Във връзка със заетостта изглежда помаците работят предимно в отрасли, където като цяло заплащането е много ниско, като строителната индустрия и събирането на реколтата, отчасти поради по-ниското си образователно равнище. Поради това бедността е по-разпространена сред помаците. Те са слабо представени или изобщо не са представени в икономическия, социалния или политическия живот, като това е един от факторите, ограничаващи тяхната способност да подобрят положението си.
100. Помаците смятат, че фактът на непризнаване на тяхната отделна идентичност като българомохамедани представлява дискриминация. Изглежда все още съществуват предразсъдъци срещу тях и лицата, които се самоопределят като помаци, изглежда стават жертви на дискриминация от страна на някои длъжностни лица. Също така изглежда не са приети никакви специални мерки за разрешаване на проблемите на помаците.
101. ЕКРН препоръчва на българските власти да направят проучвания за положението на помаците в различни области и да предприемат необходимите мерки за разрешаване на техните проблеми, по-специално в областите на образованието и заетостта. Тя подновява своята препоръка към тях да се борят с предразсъдъците срещу помаците и да осведомяват мнозинственото население за този проблем. ЕКРН също така препоръчва на българските власти да установят диалог с представители на помаците, за да намерят решение за проблемите, срещани от членове на тази група.

IV. Расизмът в публичното слово

Медии

102. В своя Трети доклад ЕКРН препоръча на българските власти да алармират медийните специалисти и техните организации за опасностите от расизма и нетолерантността. В случай на публикуване на расистки статии Комисията настоятелно насърчава българските власти да положат всички усилия, за да преследват и наказват виновниците за тях.
103. Законът за радиото и телевизията съдържа разпоредби за недопускане на програми, подбуждащи към етническа, расова, национална или религиозна нетърпимост⁶³. Законът също така постановява, че националните радио и телевизия следва да създават програми за хора, чийто майчин език е различен от български. Съветът за електронни медии отговаря, освен за друго, за мониторинг на прилагането на закона и налагане на санкции в случай на неговото неспазване.

⁶³ Вж. член 10 (1), параграфи 5 и 6, и член 17 (2).

104. ЕКРН отбелязва с интерес, че през 2004 г. медийните специалисти приеха етичен кодекс, който, освен други, забранява посочване на раса, цвят, религия или етнически произход на лицата, освен ако това не е основателно. Освен това журналистически асоциации създадоха Национален съвет за журналистическа етика, който да се превърне в саморегулираща се рамка за изпълнение на кодекса. Това бе осъществено по-късно със създаването през 2006 г. на два органа, предназначени да приемат жалби относно радио- и телевизионни програми. Освен това от 2004 г. насам се организира ежегоден национален конкурс за журналистическо майсторство по отношение на етническата и религиозна толерантност.
105. Като отбелязва с интерес постигнатия напредък след публикуването на Третия доклад, ЕКРН изразява загриженост във връзка с информация от представители на етнически и религиозни малцинства, посочени другаде в настоящия доклад⁶⁴, относно прояви на нетолерантност и подбуждане към расова, етническа или религиозна омраза в пресата и по телевизията. Някои представители на етнически малцинства информираха ЕКРН, че са подали жалби до Съвета за електронни медии, но не са предприели никакви стъпки за санкциониране на виновните лица в съответствие със закона. Съветът за електронни медии уведоми ЕКРН, че е получил малко жалби на тази тема между 2005 и 2007 г. Според него около 10 до 15% от получените жалби са подадени на религиозни или етнически основания, и той като цяло е наложил малко санкции в отговор на жалби. ЕКРН отбелязва обаче, че би било полезно за членовете на Съвета да се осигури обучение по въпроси на расизма като цяло и подбуждането към расова омраза в частност, така че те да могат да разбират по-добре тези явления. Освен това изглежда сред членовете на Съвета няма представители на етнически малцинства.
106. ЕКРН насърчава българските власти да осведомяват медиите, без да поставят под въпрос тяхната редакционна независимост, за необходимостта информацията, която те предлагат, да не допринася за поддържане на враждебна атмосфера спрямо членове на етнически и религиозни малцинства. Тя също така им препоръчва да подкрепят всички инициативи, предприемани от медиите в тази област, като им предоставят необходимите ресурси за осигуряване на първоначално и продължаващо обучение по правата на човека като цяло и въпросите на расизма в частност. ЕКРН отново препоръчва на българските власти да положат всички усилия за преследване и санкциониране на служители на медиите, които подбуждат към расова омраза.
107. ЕКРН препоръчва на българските власти да осигурят на Съвета за електронни медии необходимите човешки и финансови ресурси, така че неговите членове да осъзнават по-добре въпросите, свързани с расизма и подбуждането към расова омраза, по-специално чрез подходящо обучение.

Политическо слово

108. Както бе посочено другаде в настоящия доклад⁶⁵, има случаи на расистки и ксенофобски политически речи и коментари, произнасяни най-вече от членове на една крайнодясна партия и нейния лидер. В отговор на жалби на членове от гражданското общество последният е осъждан два пъти за расистки коментари. Понастоящем Съдът разглежда още шест такива

⁶⁴ Вж. „Уязвими/целеви групи“ и „Антисемитизъм“.

⁶⁵ Пак там.

жалби. Както бе посочено по-горе⁶⁶, ще бъде необходимо силно послание от властите, което да даде отпор на вредното въздействие на тази партия и на всяка друга политическа личност, която си позволява подобна реторика, като се осигури органите, отговарящи за наказателното преследване, да проследят за прилагането на законодателството за подбуждане към омраза⁶⁷. Телевизионният канал на тази политическа партия редовно излъчва програма, в която се отправят нападки към етнически малцинства и чужденци. До днес обаче не е предприето нищо срещу този канал, въпреки че представители на етнически малцинства са подали жалби срещу него⁶⁸.

109. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да осигурят прилагането на законодателството за подбуждане към расова омраза спрямо всички политици, които произнасят расистки и/или ксенофобски речи или коментари.

110. ЕКРН би искала да обърне внимание на българските власти на принципите, определени Хартата на европейските политически партии за нерасистко общество и в нейната Декларация за употребата на расистки, антисемитски или ксенофобски елементи в политическите изказвания, които могат да служат като референции за отговорно отношение към политическото слово от страна на политическите партии.

V. Расистко насилие

111. Българските власти уведомиха ЕКРН, че не са получавали оплаквания за расистки деяния. Те обясниха, че се води регистър на жалбите с имената на лицата, участвали в хулигански прояви, и че тези прояви не подлежат на наказателно преследване. Властите уведомиха ЕКРН, че измежду санкционираните хулигански прояви няма такива, определени като извършени на расистки основания. ЕКРН обаче със загриженост отбелязва съществуването на съобщения за расистки нападения, по-специално срещу видимите малцинства като роми и чернокожи, но когато бъдат подадени жалби, не се прави много по тях. Тези нападения понякога се извършват от групи скинхеди и се осъществяват например на публични места или по повод на футболни срещи. Във връзка с това през ноември 2007 г. Българският футболен съюз проведе национална конференция, за да изрази твърдата си позиция срещу това явление. На тази конференция редица играчи и по-специално играчи от африкански произход описаха своя опит за расизма.

112. ЕКРН би искала да обърне внимание на българските власти колко е важно всички жалби за престъпления от расистко естество да бъдат бързо разглеждани и разследвани, така че извършителите да бъдат наказателно преследвани, ако са нарушили закона. ЕКРН припомня, че в едно от своите съдебни решения⁶⁹ Европейският съд по правата на човека постанови, *inter alia*, че при разследване на инциденти на насилие държавните власти имат допълнителното задължение да предприемат всякакви разумни мерки за разкриване на евентуални расистки мотиви и да установят дали етническата омраза или предразсъдъци са могли да играят някаква роля в събитията. ЕКРН отбелязва, че съобщения за това как хора, извършващи расистки престъпления, рядко биват преследвани,

⁶⁶ Вж. „Турци“.

⁶⁷ За повече информация вж. „Наказателно право“ по-горе.

⁶⁸ Вж. „Уязвими/целеви групи“ и „Антисемитизъм“.

⁶⁹ *Дело Ангелова и Илиев срещу България*, молба № 55523/00, 26 юли 2007 г., § 115.

пораждат чувство за несигурност и липса на доверие в решителността и способността на властите да се борят с такива деяния.

113. ЕКРН препоръчва на българските власти да организират кампании за насърчаване на жертвите на расистко насилие да подават жалби. Тя им препоръчва да провеждат кампании за повишаване на общественото съзнание за сериозността на расистките престъпления и за това, че извършителите ще бъдат надлежно наказвани. Комисията им препоръчва да вземат под внимание съдебната практика на Европейския съд по правата на човека в тази област.

VI. Изостряне на общественото съзнание

114. В своя Трети доклад ЕКРН препоръчва на българските власти да следят внимателно проявите на расизъм и нетолерантност от страна на широката общественост срещу представители на малцинствени групи и да повишават общественото съзнание по проблемите на расизма и нетолерантността, така че да се намали степента на нетолерантност в сред населението.

115. Според изследване, публикувано от Комисията за защита от дискриминация⁷⁰ през декември 2007 г., 68% от анкетираните признават съществуването на етническа дискриминация и заявяват, че я намират за нормална. Освен това повече от половината анкетирани роми заявяват, че са били жертви на дискриминация, а 62% от тях съобщават, че редовно са били в ситуации на нарушаване на техните права. Нещо повече, изследването показва, че 39% от анкетираните турци заявяват, че са били обект на дискриминация. ЕКРН със загриженост отбелязва съобщенията, според които лица от африкански или карибски произход страдат от открит расизъм в ежедневието си живот, освен другаде, на улицата и в обществения транспорт. Следователно изглежда все още са необходими мерки за повишаване на общественото съзнание относно вредите от расизма и дискриминация, и за борба с нетолерантността.

116. ЕКРН препоръчва отново на българските власти да предприемат мерки за борба с расизма и нетолерантността чрез организиране на кампании за повишаване на общественото съзнание по тези въпроси и изтъкване на приноса на малцинствените групи за българското общество. Тя препоръчва на властите да насърчават и подкрепят активно всички мерки, предприемани за тази цел от гражданското общество, и да следят за това всички засегнати сектори от обществото, включително представители на етническите и религиозни малцинства, НПО и органи като Комисията за защита от дискриминация, да се ангажират изцяло в тези инициативи.

VII. Антисемитизъм

117. В своя Трети доклад ЕКРН настоятелно призова българските власти да следят внимателно за прояви на антисемитизъм, които според някои източници изглежда се увеличават. Тя препоръчва на властите да предприемат всички необходими мерки, за да прекратят антисемитските деяния и да наказват техните извършители.

118. Що се отнася до положението на еврейската общност, ЕКРН отбелязва, че самата тази общност се преценява като добре интегрирана в българското общество. Министерският съвет е създал комитет, който да разглежда проблемите във връзка с връщането на имоти, принадлежащи на евреи.

⁷⁰ За повече информация относно Комисията вж. „Наличие и изпълнение на правни разпоредби“.

Повечето от частната собственост е върната, а в малките общини по-голямата част от нея е предадена на законните ѝ собственици. Във връзка с образованието властите съобщиха, че в българските училища са въведени уроци за Холокоста.

119. ЕКРН обаче отбелязва със загриженост, че крайнодясната партия, посочена другаде в настоящия доклад⁷¹, разпространява по своя частен телевизионен канал антисемитски послания, и независимо че това е съобщено на Съвета за електронни медии⁷², изглежда не е предприето нищо срещу въпросната партия. Наблюдавани са случаи на антисемитизъм в Интернет, било в отделни случаи в различни форуми, в отговор на конкретни събития като съобщение за заявление за връщане на собственост, или по-редовно. Независимо че са предприети редица мерки, по-специално за затваряне на Интернет сайт, съдържащ, освен други подробности, имена и контактна информация на евреи в България, изглежда все още предстои да бъде изготвена политика за борба с това явление. Освен това ЕКРН отбелязва със загриженост съобщения, според които законодателството не се прилага към лица, публикуващи антисемитски книги.
120. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти, както се препоръчва в Обща политическа препоръка № 9 относно борбата срещу антисемитизма, да превърнат борбата срещу антисемитизма в свой приоритет и да предприемат всички необходими мерки за оказване на отпор на всички негови прояви, независимо от техния произход.

VIII. Приемане и статус на лицата, нямащи гражданство

Лица, търсещи убежище, и бежанци

121. В своя Трети доклад ЕКРН насърчи българските власти да продължават да полагат усилия за подобряване положението на лицата, търсещи убежище, и на бежанците в България, в частност, във връзка с удобствата за приемането им, правната помощ и социалното подпомагане на лица, търсещи убежище. Комисията по-специално прикани властите да поемат разходите за правна помощ за лица, търсещи убежище чрез процедурата по кандидатстване за убежище, и да продължават и увеличават своите усилия за осигуряване на обучение по правата на човека и зачитане на различията за всички служебни лица, контактуващи с лица, търсещи убежище, и с бежанци.
122. ЕКРН отбелязва с одобрение, че през 2005 г. е приета Национална програма за интеграция на бежанците, с която, освен друго, им се предлагат курсове за езиково обучение и помощ в областите на образованието, здравното осигуряване и професионалното обучение. Програмата е осъществена от Държавната агенция за бежанците в консултации с Върховния комисариат за бежанците на Организацията на обединените нации (ВКБООН). Агенцията за бежанците предлага курсове по български език в свои помещения. ЕКРН с удоволствие научи, че програмата за 2008, предвиждаща възстановяване на пътните разходи на бежанците, така че те да могат да посещават езикови курсове, се изпълнява. Това е важна крачка, като се има предвид че тяхното посещаване е изискване за получаване на достъп до други предлагани помощи. Същевременно може би някои проблеми, по-специално в

⁷¹ Вж. „Уязвими/целеви групи“ и „Расизмът в публичното слово“.

⁷² За повече информация относно ролята и работата на Комисията вж. „Расизмът в публичното слово“.

областта на жилищата, разходите за които не се поемат, биха се разрешавали по-лесно, ако на тази програма се отпуснаха повече средства. Необходими са също така мерки, насочени към повишаване на съзнанието на българското население за проблемите, с които се сблъскват бежанците, така че хората да бъдат по-приветливи с тях, и за борба с всички форми на дискриминация, по-специално в областта на жилищата. Това е проблем, с който бежанците се сблъскват, особено тези от Африка.

123. През 2007 г. в България са регистрирани около 900 молби за убежище. Съществуват два центъра за приемане на лица, търсещи убежище – в София и във Баня – които се ръководят от Държавната агенция за бежанците. Има и известен брой лица, търсещи убежище, в Бусманци, в център за задържане на лица, получили заповед за експулсиране. Изгражда се трети център на границата с Гърция и с Турция. Предвижда се той да приеме 300 души. НПО имат достъп до тези центрове за предоставяне на правна помощ на лицата, търсещи убежище, а в Агенцията за бежанци е отделена приемна на Червения кръст за тях. Остават обаче някои проблеми във връзка с достъпа до процедурата по кандидатстване за убежище. Някои лица, търсещи убежище, биват прехвърляни към центрове за задържане, а не към места за приемане. Членове на гражданското общество са отбелязали също така, че някои лица, търсещи убежище, понякога остават с месеци в централите за задържане, преди да бъдат прехвърлени към централите за приемане на Агенцията за бежанците. По този въпрос властите уведомиха ЕКРН, че има случаи на лица, задържани на границата, и които се изпращат в Центъра за временно настаняване на чужденци към Дирекция „Миграция“ на Министерство на вътрешните работи. Властите увериха ЕКРН, че правят всичко възможно, за да осигурят прехвърлянето в най-кратки срокове на лицата, заявили, че търсят закрила, от този център в регистрационния и приемния център на Държавната агенция за бежанците в София. Властите посочиха, че проблемът е в ограничения капацитет на приемния център. Така ЕКРН се надява, че ще бъдат взети мерки за разрешаване на тази ситуация. Съществува също проблем с достъпа до преводачески услуги, особено извън София и за езици, които не са така широко разпространени в страната. НПО изразяват желание събеседванията с лицата, търсещи убежище, да се записват, така че да се осигурява по-лесно справедлива процедура. Във връзка с обучението те уведомиха ЕКРН, че длъжностните лица в Агенцията за бежанците са преминали обучение по въпроси на расизма. Агенцията е приела етичен кодекс. ЕКРН отбелязва обаче съобщенията за случаи на словесни и физически нападения срещу лица, търсещи убежище, и бежанци от страна на полицейски служители⁷³, по-специално в центъра за задържане в Бусманци.
124. През 2007 г. бе приет нов Закон за убежището и бежанците, който транспонира всички европейски директиви по този въпрос. В този закон се съдържат нови разпоредби, които например разрешават събиране със семействата на лица, получили допълнителна закрила. Някои проблеми обаче продължават да съществуват, по-специално във връзка с правото на съпруга/съпругата на лице, получило статут на бежанец или хуманитарен статут, да се присъедини към своя партньор в България. Следователно този закон следва да предоставя по-голяма закрила на лица, търсещи убежище, и на бежанци, а властите следва да осигурят

⁷³ За повече информация относно полицията вж. „Поведение на служителите на правоохранителните органи“.

това в консултация, освен с други, с ВКБООН. По този въпрос ЕКРН отбелязва виждането на властите, според което досега няма регистрирани случаи на проблеми с лица, желаещи да доведат своите съпруг/съпруга в България, след като са получили бежански или хуманитарен статут, въпреки че този процес понякога отнема по-дълго време за съответните лица, което може да доведе до определени разходи. Властите смятат, че това по никакъв начин не засяга правото на събиране със семейството.

125. ЕКРН насърчава българските власти да продължат да изпълняват националната програма за интеграция на бежанците и им препоръчва да й осигурят повече средства. Тя също така им препоръчва да осведомяват населението за положението на бежанците и да предприемат мерки за борба с всякакви форми на дискриминация срещу тях.
126. ЕКРН насърчава българските власти да продължават да увеличават капацитета за прием на лица, търсещи убежище, и на бежанци. Комисията им препоръчва да проследят за това задържането на лицата, търсещи убежище, да бъде последна мярка, и да приемат разпоредби за други начини за надзор над тях, когато е възможно.
127. ЕКРН препоръчва на българските власти да предоставят на всички държавни служители, работещи с лица, търсещи убежище, и с бежанци, първоначално и продължаващо обучение по въпроси на расизма и расовата дискриминация. Тя също така им препоръчва да осигурят превод в продължение на цялата процедура по кандидатстване за убежище. ЕКРН препоръчва на властите да продължат да работят заедно с ВКБООН по Закона за убежището и бежанците.
128. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да разследват всички съобщения за нападения в центровете за задържане срещу лица, търсещи убежище, и бежанци, и да предприемат необходимите мерки.

Имигранти

129. Изглежда няма точна статистика за броя на имигрантите в България, но според изследвания на участници от гражданското общество те идват, освен от другаде, от Китай, Северна Африка, Близкия изток и държавите на юг от пустинята Сахара. На властите все още предстои да въведат политики за оценка на тяхната ситуация и съдействие за интеграцията им в българското общество. Изглежда имигрантите са обект на дискриминация, по-специално във връзка с достъп до заетост и в ежедневието. Трудно е обаче да се преценят измеренията на този проблем, тъй като по въпроса не се събира никаква информация⁷⁴.
130. Законът за чужденците урежда процедурата за депортиране на чужденци, извършили престъпление или нередовно пребиваващи в страната. В наредба, приета от Министерството на вътрешните работи през 2004 г., се определят процедурни и други условия във връзка с центровете за задържане на такива лица. По данни от представители на гражданското общество независимо че средната продължителност на задържане на чужденци, за които е издадена заповед за депортиране, варира между три и шест месеца, някои са държани в центъра в Бусманци в продължение на над две години. Участници от гражданското общество посочиха, че съдилищата често отменят решения за настаняване на чужденци, срещу които има издадена заповед за депортиране, в центрове за задържане за по-продължително време. ЕКРН отбелязва, че Европейският съд по

⁷⁴ За повече информация относно събирането на етнически данни вж. „Мониторинг на расизма и расовата дискриминация“.

правата на човека е издал две решения във връзка с депортиране на чужденци от България⁷⁵.

131. НПО информираха ЕКРН, че имат достъп до лицата в центровете за задържане и могат да разговарят с тях. Както е посочено по-горе, има съобщения за насилие, по-специално в центъра в Бусманци. НПО отбелязаха, че подадените жалби са малко, и застъпват становището, че жертвите изглежда смятат, че ако се оплачат, това няма да доведе до нищо.
132. ЕКРН препоръчва на българските власти да обърнат специално внимание на положението на имигрантите в България, за да осигурят, *inter alia*, тяхната интеграция в българското общество и за да се борят с всички прояви на дискриминация и нетолерантност срещу тях.
133. ЕКРН препоръчва на българските власти да проследят за това настаняването на лица, за които има издадена заповед за задържане, в центрове за задържане, да бъде законосъобразно и да не надвишава продължителността, предвидена в закона. Тя също така им препоръчва да предприемат неотложни мерки за разследване на всички съобщения за насилие срещу чужденци в тези центрове и да санкционират виновниците.

IX. Поведение на служителите на правоохранителните органи

134. В своя Трети доклад ЕКРН препоръчва на българските власти да образуват в най-кратки срокове независим орган, който да разследва съобщенията за незаконни действия, извършени от служители на правоохранителните органи. ЕКРН също така им препоръчва да продължават и увеличават своите усилия за осигуряване на обучение по правата на човека за полицейски служители и за всички страни, участващи в наказателноправната система, включително за прокурори и съдии. Тя настоятелно насърчи българските власти да се съсредоточат върху задачата за повишаване на общественото съзнание по въпросите на расизма и дискриминацията и върху нуждата от борба с расизма и дискриминацията, извършвани, *inter alia*, от полицията.
135. След Третия доклад бяха изготвени етичен кодекс и инструкции за работа на полицията в мултикултурна среда. ЕКРН отбелязва с одобрение създаването на вътрешен дисциплинарен орган, образуван, освен за друго, за разследване на съобщения за неправомерно поведение от страна на полицията и налагане на дисциплинарни санкции при необходимост. Властите уведомиха ЕКРН, че 16 случая на неправомерно поведение от страна на 21 служители са били преценени като основателни и 10 от тях са предадени на органите за наказателно преследване. ЕКРН обаче не разполага с информация за резултатите по тези случаи. Властите уведомиха ЕКРН, че няма полицейски служител, признат за виновен в расова дискриминация. Във връзка с това НПО отбелязаха, че нападенията над роми в полицейските управления⁷⁶ са намалели, но съществуват проблеми при разследванията. Те смятат, че властите не винаги са обективни, когато става въпрос за роми. Според информация, получена от ЕКРН, фактът, че делата, засягащи персонала на Министерство на вътрешните работи, се гледат във военни съдилища, създава риск от пристрастие. Във връзка с това ЕКРН би искала да

⁷⁵ Муса и др. срещу България, молба № 61259/00, 11 януари 2007 г., и С.Г. и други срещу България, молба № 1365/07, 24 април 2008 г.

⁷⁶ За повече информация относно положението на ромското малцинство вж. „Уязвими/целени групи“ и „Дискриминация в различни области“.

припомни на българските власти техния дълг по отношение на разследвания на всякакви незаконни деяния, подбудени от омраза и извършени от служители на правоохранителните органи, както това е посочено от Европейския съд по правата на човека⁷⁷.

136. Резултатите от проведено изследване показват, че ромите по-често от етническите българи са спирани и претърсвани от полицията, и към тях по-често се отнасят с неуважение и непрофесионализъм при такива случаи⁷⁸. В изследването също така се отбелязва, че членовете на ромската общност нямат голямо доверие в полицията, обръщат се към нея по-рядко за разследване на престъпление или за съобщаване на кризисна ситуация, и рядко подават жалби⁷⁹. Както бе посочено другаде в настоящия доклад⁸⁰, ЕКРН е получила съобщения, според които полицията проявява негативно отношение към някои чужденци. Така например изглежда чернокожите лица са непропорционално често подлагани на полицейски проверки на самоличността.
137. Властите уведомиха ЕКРН, че в първоначалното и продължаващо обучение за полицейски служители са включени курсове по горепосочения етичен кодекс. ЕКРН с интерес отбелязва, че на 17 и 18 април 2008 г. е проведено обучение за 40 полицейски служители в Лясковец с участието на ромска НПО в курса на обучение, посветен на ефективната комуникация с ромската общност⁸¹. Властите уведомиха ЕКРН, че обученията за полицаи обхващат, *inter alia*, „Понятието за права на човека и работата на полицията“, „Ролята на полицията за защита на правата на човека“, „Решения на Европейския съд по правата на човека: релевантност за работата на полицията“ и „Защита от дискриминация“. Според властите се обръща специално внимание на решенията на Европейския съд по правата на човека по дела срещу България, свързани с действия на полицията. Властите също така заявиха, че конкретни аспекти от правата на човека са обхванати и в други теми като например „Закон за бежанците“, „Закон за полицейските служители“, „Граничен контрол съгласно Шенген“ и „Контрол на миграцията“. Като взема под внимание посочените по-горе мерки, ЕКРН се надява, че те ще бъдат продължени и че научените по този начин принципи ще станат част от начина на постоянно функциониране на полицията.
138. ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да дефинират ясно и да забранят със закон расовото профилиране, както и да засилят обучението за полицаи по този въпрос и по използването на стандарта за основателно съмнение, както се препоръчва в раздел I на нейната Обща политическа препоръка № 11 за борба с расизма и расовата дискриминация в рамките на поддържането на реда.
139. ЕКРН препоръчва на българските власти да осигурят в съответствие с нейната Обща политическа препоръка № 11 ефективно разследване на съобщенията за расова дискриминация или расово мотивирано неправомерно поведение от страна на полицията, и да осигурят, ако е необходимо, съответно наказание за извършителите на тези деяния. Тя също така им препоръчва, що се отнася до връзките между полицията и

⁷⁷ *Начова и други срещу България*, молби № 43577/98 и 43579/98, 26 февруари 2004 г., §§ 157 -162, и *Начова и други срещу България*, молби № 43577/98 и 43579/98, 6 юли 2005 г., §§ 160- 61 и 164.

⁷⁸ "I Can Stop and Search Whoever I Want", *Police Stops of Ethnic Minorities in Bulgaria, Hungary, and Spain*, Open Society Justice Initiative, 2007.

⁷⁹ Пак там, стр. 77.

⁸⁰ Вж. „Приемане и статус на лицата, нямащи гражданство“.

⁸¹ <http://amalipe.com/en/?nav=news&id=52>

членовете на малцинствени групи като цяло и ромите в частност, да предприемат мерките, предложени в раздел IV на тази препоръка.

140. В своя Трети доклад ЕКРН настоятелно препоръча на българските власти да предприемат мерки за ограничаване употребата на огнестрелни оръжия от правоохранителните органи само до случаи, в които тяхната употреба е действително необходима. В частност тя настоятелно прикани българските власти да внесат необходимите с оглед на това изменения в закона, така че в тази област да се осигури съответствие с международните стандарти. ЕКРН настоятелно ги прикани да предприемат мерки за прекратяване на малтретирането от полицейски служители. Тя също така препоръча да се предприемат мерки за това всички съобщения за малтретиране да бъдат бързо и безпристрастно разследвани и когато това е необходимо, виновниците да получават ефективни наказания.
141. Законът за Министерството на вътрешните работи, който влезе в сила на 1 май 2006 г., въведе по-голяма сигурност във връзка с използването на огнестрелно оръжие от служители на полицията. Освен това посоченият по-горе полицейски етичен кодекс съдържа разпоредби относно условията, при които полицията може да използва огнестрелно оръжие. Така всеки полицейски служител, използвал огнестрелно оръжие, дори и неволно, трябва да съобщи за това на своите началници, които са оправомощени да вземат дисциплинарни мерки по този въпрос. Ако с оръжието е наранен или убит човек, въпросният полицейски служител се изправя пред съда. Властите уведомиха още ЕКРН, че българското законодателство урежда използването на огнестрелно оръжие като последна мярка в разпоредбите на член 12 и член 1 а) от Наказателния кодекс, и в член 74 от Закона за Министерство на вътрешните работи, където изрично се посочват случаите, в които е възможно използването на огнестрелно оръжие. Същевременно участници от гражданското общество отбелязват, че роми, пострадали от полицейско насилие, се страхуват да подават жалби, и посочиха случаи на полицейски нападения над ромски квартали, в които полицията изглежда е употребила прекомерна сила. Изглежда не са взети много мерки срещу участвалите в това полицейски служители.
142. ЕКРН подновява препоръката си към българските власти да предприемат неотложни мерки за бързо разследване на всички съобщения за прекомерна употреба на сила от страна на полицията, по-специално срещу членове на етнически малцинства. Тя настоятелно ги приканва да проследят за наказването на извършителите, както е необходимо, като използват Обща политическа препоръка № 11 за насоки.
143. В своя Трети доклад ЕКРН отново повтори своята препоръка за предприемане на по-активни мерки за насърчаване назначаването на представители на ромската общност в полицията и в други клонове от наказателноправната система.
144. Властите уведомиха ЕКРН, че 136 роми работят в Министерство на вътрешните работи, което е изготвило план за действие за увеличаване броя на членовете на тази общност в министерството и в полицията. Планът за действие е изготвен като част от Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество⁸². Същевременно в тази област може да се направи още, например чрез

⁸² Вж. „Дискриминация в различни области“ за повече информация относно тази програма.

информационни кампании и схеми за обучение, насочени конкретно към ромите.

145. ЕКРН препоръчва на българските власти да предприемат стъпки за насърчаване на назначаването в полицията на членове на малцинства като цяло и на роми в частност. Тя също така им препоръчва да следят за това тези служители да имат възможности за напредък в кариерата си, както е посочено в Обща политическа препоръка № 11.

X. Мониторинг на расизма и расовата дискриминация

146. В своя Трети доклад ЕКРН насърчи българските власти да обмислят начини за въвеждане на свързана и пълна система за събиране на данни с оглед да бъде преценено положението на различните малцинствени групи, живеещи в България, и степента на прояви на расизъм и расова дискриминация.
147. Както бе посочено другаде в настоящия доклад⁸³, засега още не е въведена система за събиране на етнически данни. Изглежда българският закон разрешава събирането на такива данни със съгласието на засегнатите лица. Както също така бе посочено по-горе, събирането на данни, разпределени, *inter alia*, по етнически произход, националност и религия, ще направи възможно по-доброто оценяване на положението на етническите и религиозни малцинства в България и въвеждането на политики за борба с всички форми на дискриминация срещу тях, например в сферите на заетостта и образованието.

148. ЕКРН препоръчва на българските власти да обмислят начини за въвеждане на свързана и пълна система за събиране на данни с оглед мониторинг на положението на малцинствата чрез информация, разпределена например по етнически произход, език, религия и националност. Данните следва да се събират в различни области на публична политика, а властите следва да осигурят пълно спазване на принципите на поверителност, информирано съгласие и доброволно самоопределение на лицата като принадлежащи към конкретна група. Освен това системата за събиране на данни за расизма и расовата дискриминация следва да отчита и половия признак, по-специално от гледна точка на възможна двойна или множествена дискриминация.

XI. Обучение и повишаване на общественото съзнание

149. Член 29, параграф 2 от Закона за защита от дискриминация задължава ръководителите на обучаващи институции да предприемат ефективни мерки за предотвратяване на всички форми на дискриминация на учебното място, независимо от кой се извършват те. В член 31 се посочва, че ръководителят на обучаваща институция, получил оплакване от учещ се, който се смята за подложен на тормоз от лице от педагогическия или непедагогическия персонал или от друг учещ се, е длъжен незабавно да извърши проверка и да предприеме мерки за прекратяване на тормоза, както и за налагане на дисциплинарна отговорност. Властите уведомиха ЕКРН, че през 2006 г. експертите от Министерство на образованието са подготвили работни текстове, които да бъдат включени в правилниците на различните училища в съответствие със Закона за защита от дискриминация⁸⁴. Това е направено през есента

⁸³ Вж. „Дискриминация в различни области“.

⁸⁴ Вж. „Антидискриминационно законодателство“.

на 2006 г. ЕКРН обаче не разполага със сведения за прилагането на тези правила.

150. ЕКРН отбелязва съобщения за ромски деца, жертви на дискриминация и расизъм в училище. Наблюдавано е, че тези явления са измежду факторите, които допринасят за това учениците и техните родители да губят мотивацията си за интеграция и участие в училище. Проучвания от различни институции показват, че в училищата все още съществуват предразсъдъци и нетолерантност спрямо етническите малцинства и по-специално ромите. Властите заявиха, че държавното образование учи децата на определени ценности и се основава, освен на други, и на правата на човека. Освен това член 35, параграф 3 от Закона за защита срещу дискриминация постановява, че лицата, осъществяващи обучение и възпитание, както и съставителите на учебници и учебни помагала са длъжни да предоставят информация и да прилагат методи на обучение и възпитание по начин, насочен към преодоляване на стереотипи, освен други, към лицата, принадлежащи към расови, етнически и религиозни групи. ЕКРН обаче не разполага с информация за мерките, предприети, както се препоръчва в нейната Обща политическа препоръка № 10, за превръщане на обучението по правата на човека в неразделна част от учебната програма в училище на всички равнища и във всички дисциплини, като се започне от детската градина.
151. ЕКРН препоръчва на българските власти да предприемат мерки за борба с расизма и дискриминацията в училище, както се препоръчва в раздел II от нейната Обща политическа препоръка № 10.

ПРЕПОРЪКИ ЗА МЕЖДИННО ПРОСЛЕДЯВАНЕ

Трите конкретни препоръки, за които ЕКРН изисква приоритетно изпълнение от българските власти, са следните:

- ЕКРН препоръчва на българските власти да засилят първоначалното и вътрешното обучение за съдиите по въпроси на расовата дискриминация и по-специално по разпоредбите на Закона за защита от дискриминация, а също така да осигурят същото обучение за прокурорите.
- ЕКРН препоръчва на българските власти да осигурят на Комисията за защита от дискриминация достатъчно човешки и финансови ресурси за откриване и управление на местни служби.
- ЕКРН настоятелно препоръчва на българските власти да продължават и да засилват процеса на интеграция на децата роми в обикновени училища с оглед насърчаването на социалното многообразие.

Не по-късно от две години след публикуването на този доклад ЕКРН ще проведе процес на междинно проследяване по тези конкретни препоръки.

БИБЛИОГРАФИЯ

В настоящата библиография са изброени основните публикувани източници, използвани при изучаването на положението в България: списъкът не трябва да се счита за изчерпателен и обхващащ всички източници на информация, до които ЕКРН е имала достъп при изготвянето на доклада.

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)

1. Third Report on Bulgaria, 27 January 2004, CRI (2004) 2
2. Second report on Bulgaria, 21 March 2000, CRI (2000) 3
3. Report on Bulgaria, 15 June 1998, CRI (98) 46
4. General Policy Recommendation No. 1: Combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance, October 1996, CRI (96) 43
5. General Policy Recommendation No. 2: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, June 1997, CRI (97) 36
6. General Policy Recommendation No. 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies, March 1998, CRI (98) 29
7. General Policy Recommendation No. 4: National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims, March 1998, CRI (98) 30
8. General Policy Recommendation No. 5: Combating intolerance and discrimination against Muslims, March 2000, CRI (2000) 21
9. General Policy Recommendation No. 6: Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the Internet, December 2000, CRI (2001) 1
10. General Policy Recommendation No. 7: National legislation to combat racism and racial discrimination, December 2002, CRI (2003) 8
11. General Policy Recommendation No. 8: Combating racism while fighting terrorism, March 2004, CRI (2004) 26
12. General Policy Recommendation No. 9: The fight against antisemitism, June 2004, CRI (2004) 37
13. General Policy Recommendation No. 10: Combating racism and racial discrimination in and through school education, December 2006, CRI (2007) 6
14. General Policy Recommendation No. 11: Combating racism and racial discrimination in policing, June 2007, CRI (2007) 39

Other sources

15. Government of Bulgaria "Health strategy concerning people in disadvantaged position, belonging to ethnic minorities"
16. Report of the Bulgarian decade coordinator Baki Hyuseinov, Deputy Minister of Labour and Social Policy, "Decade of Roma Inclusion 2005-2015, 10th International Steering Committee Meeting", Sofia, 12-13 June 2007
17. "Integration Opportunities for Roma in Bulgaria through Vocational Education and Training, Exchange of Good Practices in the Sphere of Employment", Ivan Ivanov, Workshop by the Ministry of Labour and Social Capacity, Sofia, 10-11 May 2007
18. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 1390 (2004)1, New Bulgarian Law on Religion (known as the Confessions Act – 2002), 7 September 2004
19. European Committee of Social Rights, "European Roma Rights Centre v. Bulgaria, Collective Complaint no. 31/2005, Decision on the merits", 18 October 2006
20. European Committee of Social Rights, "European Roma Rights Centre v. Bulgaria, Collective complaint no. 46/2007", 23 October 2007.
21. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: "Second report submitted by Bulgaria pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities", 23 November 2007, ACFC/SR/II(2007)007

22. Office of the Commissioner for Human Rights, "Follow-up Report on Bulgaria (2001-2005)", Council of Europe, 29 March 2006, CommDH (2006)6
23. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), "Opinion No. 444/2007", Council of Europe, 31 March 2008, CDL(2008)009
24. Committee on the Elimination of Racial Discrimination, "Reports submitted by States parties under Article 9 of the Convention, 19th periodic reports of States parties due in 2006 - Bulgaria", United Nations, 30 January 2008, CERD/C/BGR/19
25. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), "Report on Racism and Xenophobia in Member States of the EU", 2007
26. Amnesty International, Human Rights, "Concerns in the EU Accession Countries, Bulgaria and Romania", 2005
27. Amnesty International, "Report 2007 – Bulgaria"
28. ASO Project Report, "Overview of the Status of Anti-Discrimination Legislation in Bulgaria", Dr Rossitza Guentcheva, January 2006
29. Bulgarian Helsinki Committee, "Human Rights in Bulgaria in 2007, Annual Report of the Bulgarian Helsinki Committee", April 2008
30. Bernd Rechel, "The ' Bulgarian ethnic model ' - reality or ideology?", Europe-Asia Studies, Vol. 59, No. 7, November 2007, 1201 – 1215
31. Bulgarian Helsinki Committee, "Research of the Rights of Migrants in Bulgaria from a Human Rights Perspective, Final Report, Migrants' Rights Report", November 2006
32. Central Council of OMO Ilinden PIRIN, "Report concerning the latest actions by the Bulgarian Police and the Bulgarian Public Prosecutor's office against OMO "Ilinden" PIRIN's members", Blagoevgrad, 12 December 2006
33. Center for Interethnic Dialogue and Tolerance "AMALIPE", "Annual Report about the implementation of the policies for Roma integration in Bulgaria for 2006", D. Kolev, T. Krumanova, M. Metodieva, G. Bodganov, B. Zahariev
34. Centre for Refugees, Migration and Ethnic Studies (CERMES), "Strengthening cross-border co-operation in the Western Balkans regarding migration management – Bulgaria", Anna Krasteva, April 2007
35. Commission for protection against discrimination, Collection Documents, Sofia, 2008
36. World Bank, Country Report, "Decade Watch – Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion 2005-2006", Sofia, June 2007
37. ENAR, "Shadow Report 2006, Racism in Bulgaria", Svilen Ovcharov, Bulgarian Helsinki Committee
38. European Roma Rights Centre, "Bulgaria – Skinhead Attacks of Roma Sparks Unrest", Roma Rights Quarterly, Number 3, 2007
39. EUROREG, Regions, minorities and European integration: "Policy Paper on Muslim minorities (Turks and Muslim Bulgarians) in the South Central Region of Bulgaria", A policy paper for EUROREG Funded under the Sixth Framework Programme, Galina Lozanova, Marko Hadjinjak; International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR), December 2006
40. King Baudouin Foundation and Inter Ethnic Initiative for Human Rights Foundation (Bulgaria), "Achieving media responsibility in multicultural societies, Resource Pack: Information, Practices, Standards, Recommendations", 2006
41. Open Society Institute EU Monitoring and Advocacy Programme, Education Support Program, Roma Participation Program, "Equal Access to Quality Education for Roma, Bulgaria", Monitoring Report 2007
42. Open Society Institute EU Monitoring and Advocacy Programme, "Network Media Program, Television across Europe," Follow-up reports 2008
43. Open Society Institute, Network Women's Program, "Romani women's employment in Bulgaria", Fact Sheet 2006
44. Open Society Justice Initiative, «'I Can Stop and Search Whoever I want», Police Stops of Ethnic Minorities in Bulgaria, Hungary, and Spain', 2007
45. C.E.G.A Foundation – Creating Effective Grassroots Alternatives, START (Start Tolerance with Accent on Roma Traditions), Issue 1, 2007

46. U.S. Department of State, "Country Reports on Human Rights Practices 2007 – Bulgaria", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 11 mars 2008
47. U.S. Department of State, "International Religious Freedom Report 2007 – Bulgaria", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 14 September 2007

